

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ,
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І МИСТЕЦТВА**

Кафедра дошкільної освіти

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Виконала: студентка II курсу ОС «магістр»

Галузь знань: 01 – Освіта

Спеціальність: 012 «Дошкільна освіта»

(заочна форма навчання)

Пелипенко Ірина Василівна

Керівник: кандидат пед. наук, професор

Рогальська Надія Василівна

Рецензент: кандидат пед. наук

Нікітська Юлія Мирославівна

Черкаси – 2020

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Значення екологічного виховання у теорії педагогічного знання	7
1.2. Зміст екологічного виховання дітей дошкільного віку.....	10
1.3. Засоби і методи формування екологічних знань дітей дошкільного віку	15
Висновки до першого розділу	21
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	22
2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку	22
2.2. Шляхи реалізації педагогічних умов формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку	34
Висновки до другого розділу	49
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	50
3.1. Вихідний стан сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку	50
3.2. Аналіз рівня сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку після проведення експерименту.....	57
Висновки до третього розділу	64
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Природа – могутнє джерело пізнання, яке через спілкування розкриває людині свої таємниці й робить її більш чутливою до навколишнього світу. Людина є частиною природи, потяг до всього живого закладений у ній від самого народження та найяскравіше виявляється у дитячому віці [22].

Однак на сучасному етапі розвитку суспільства взаємодія людини і природи перетворилася в одну з тривожних проблем. Саме тому важливим завданням сьогодні є формування екологічних знань підростаючого покоління, яке полягає у врегулюванні науковими, моральними, художніми засобами системи екологічних відносин, у попередженні негативних явищ, які ведуть до екологічної кризи. Екологічна освіта особистості передбачає не лише формування екологічних знань, а й формування екологічної культури вже з дошкільного віку.

Відповідно до принципів сталого розвитку характерною рисою сучасної екологічної освіти в Україні є її спрямованість на гармонійну взаємодію суспільства і природи, а також розв'язання екологічних проблем. Цілі та завдання системи освіти стосовно екології визначаються з урахуванням цілей і завдань екологічної політики держави [63].

Формування екологічних знань підростаючого покоління передбачає створення розвивального екологічного середовища для дітей, формування екологічного освітнього простору батьків, вироблення та засвоєння усіма членами суспільства нових понять – екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічна культура. Саме у дошкільному віці закладаються етичні принципи ставлення до природи. Метою формування екологічних знань дітей дошкільного віку є вироблення навичок гуманно-дієвої і емоційно-чуттєвої взаємодії з природними об'єктами, розуміння дітьми елементарних взаємозв'язків, що існують у природі, особливостей взаємодії людини з природою, охорони та збереження природних ресурсів.

Важливість даної теми спонукала вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків вивчати її з різних сторін у різні часи. Вплив природи на розвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку досліджували Я. Коменський, В. Сухомлинський, Є. Тихеева, К. Ушинський, О. Духнович та ін. Питаннями розширення знань дітей про природу займалися С. Балашова, С. Веретеннікова, Н. Горопаха, Т. Зеніна, А. Іванова, Н. Лисенко та ін. Формуванню екологічної культури дітей присвячені роботи Д. Владишевської, І. Зверєва, Б. Кубанцева, Б. Ліхачова, М. Мамедова, Л. Тарасова та ін. Дослідженням окремих аспектів формування екологічних знань дітей дошкільного віку займалися В. Арсентьева, М. Вересов, Т. Маркова та ін.

У дошкільні роки дитина повинна отримати початкові відомості про природу і доцільність дбайливого ставлення до рослин і тварин, про збереження чистоти повітря, землі, води, про вплив діяльності людини на екологічну ситуацію планети. Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість в теорії та практиці дошкільного виховання, протиріччя між можливостями дошкільників і реальним станом педагогічної роботи у закладах дошкільної освіти (ЗДО), неузгодженість роботи педагогів із батьківським впливом на дітей у даному питанні, було визначено тему магістерської роботи: **«Педагогічні засади формування екологічних знань дітей дошкільного віку»**.

Мета дослідження: дослідити педагогічні умови, що впливають на процес формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Завдання, які необхідно було виконати:

1) підібрати й проаналізувати науково-педагогічні джерела з даної теми;

2) з'ясувати значення та зміст екологічного виховання дітей дошкільного віку;

3) розглянути та охарактеризувати засоби і методи, що застосовуються під час формування екологічних знань дошкільників у закладі дошкільної освіти;

4) обґрунтувати педагогічні умови формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку: розвивальне екологічне середовище, включення дітей у природоохоронну діяльність, взаємодія закладу дошкільної освіти, дітей та батьків;

5) продемонструвати шляхи реалізації педагогічних умов під час формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку;

6) дослідити рівень сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку до і після проведення експерименту.

Об'єкт дослідження: освітній процес у закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Для досягнення поставленої мети під час виконання завдань нами було використано такі **методи дослідження:**

- *теоретичні:* аналіз, порівняння і синтез науково-теоретичного матеріалу, узагальнення при формуванні висновків;

- *емпіричні:* опитування (бесіда, тестування), педагогічне спостереження, педагогічний експеримент для перевірки сформованості знань дітей, а також вивчення педагогічного досвіду роботи в умовах ЗДО;

- *графічні:* таблиці і діаграми з метою візуалізації результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що: 1) проаналізовано умови створення розвивального екологічного середовища; 2) розглянуто включення дитини у різні види природоохоронної діяльності; 3) визначено умови ефективної взаємодії з батьками у процесі формування екологічних знань дітей дошкільного віку.

Теоретичне значення роботи. У магістерській роботі проаналізовано погляди науковців на проблеми формування екологічних знань дітей дошкільного віку, розглянуто специфіку формування екологічних знань дітей дошкільного віку, визначено методи і засоби, що застосовуються в освітньому процесі ЗДО під час формування екологічних знань дошкільників, з'ясовано значення розвивального середовища у формуванні екологічних знань дітей старшого дошкільного віку, включення їх у природоохоронну діяльність та виокремлено етапи взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками під час формування екологічних знань дітей.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріал магістерської роботи може бути використаний на лекціях та практичних заняттях, під час самостійної підготовки студентів спеціальності «Дошкільна освіта», педагогами для роботи з дітьми дошкільного віку, студентами – майбутніми вихователями під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були оприлюднені у збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, студентів та аспірантів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, 5 грудня 2019 року).

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи – 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Значення екологічного виховання у теорії педагогічного знання

Проблеми світової екології та необхідність їх подолання посприяли створенню нового напрямку у галузі виховання та навчання – екологічному, до якого можна віднести здійснення пошуків ефективних методів і умов навчання, створення технологій навчання і виховання дітей тощо. Екологічне виховання повинно стати пріоритетною ланкою у системі безперервної екологічної освіти, необхідною умовою сталого розвитку країни, розвитку і вдосконалення забезпечення наступності між усіма сферами соціального становлення особистості (сім'я – заклад дошкільної освіти – школа – заклад вищої освіти – професійна діяльність).

Тривале вивчення проблем екологічної освіти дозволило дослідникам з'ясувати сутність екологічних знань людини, які пов'язані з соціально-моральною діяльністю, що викликає потребу в поліпшенні стану навколишнього середовища. Екологічні знання особистості будуються на базі розуміння закономірностей природних систем, їх показником є соціальна та індивідуальна відповідальність за процеси в екологічній системі та житті людей. Перелік термінів [23; 24; 25], якими оперують науковці розкриваючи зміст екологічної освіти, наведено у додатках (додаток А).

Як зазначає Анацька Н. В., в екологічному розвитку особистості можна виокремити три етапи. Для першого етапу характерним є несвідоме отримання екологічного знання. На другому етапі особистість здатна оцінити мотиви своїх вчинків відповідно до прийнятих екологічних норм. На третьому етапі екологічного розвитку загальноприйняті екологічні норми стають об'єктом критичної рефлексії особистості. Проте найбільшого значення набувають екологічні принципи, свідомо обрані людиною як

екологічні цінності та ідеали, які стають основою її екологічної свідомості й переконань, що в подальшому переходить в екологічно доцільну поведінку у виробничій діяльності [1, с.122].

Значення екологічних знань та екологічної культури педагогічно-дослідники пов'язують з природокористуванням, усвідомленням небезпеки і неприпустимістю бездумного і неконтрольованого використання ресурсів планети, з переходом до загальнонаціонального заощадження природи. Це повинно бути пов'язане з розумним самообмеженням особистого споживання і пошуків оптимальних норм виробничого споживання природних ресурсів.

Про необхідність переорієнтації наявного у людей антропоцентричного мислення, коли у центрі стоїть людина, на екологічне біоцентричне мислення, коли людина буде розглядати себе на одному рівні з природою у своїх дослідженнях вказує М. Дробноход та ін. [19]. Таке мислення може сформуватися на основі більш глибокого вивчення об'єктивних законів живої природи. Свідомість людей, на думку О. Висоцької [12], повинна будуватися на екологічних знаннях і включати в себе глибоку зацікавленість у природоохоронній діяльності, її грамотне здійснення, багатство морально-естетичних почуттів і переживань, породжуваних спілкуванням з природою.

Усі явища навколишнього світу, у тому числі і людину з усіма її потребами, інтересами, діяльністю, слід розглядати у взаємозв'язку та взаємозалежності з природним довкіллям. Дослідники вважають, що повинен закріпитися принцип «розширення зони бачення», вивчення не окремих об'єктів, а сприйняття світу в цілому, необхідна орієнтація на абсолютні культурні цінності. Різномічне вивчення процесу формування екологічних знань та формування екологічної культури привело вчених до думки, що екологічна культура – це частина загальнолюдської культури, окрема її грань, взаємозв'язок людини і всього суспільства з природою у всіх видах діяльності. Критерієм сформованості екологічних знань і екологічної

культури є обґрунтовані з точки зору законів екології вчинки, поведінка і діяльність людини, дії, що екологічно узгоджуються з природним середовищем. Людина, озброєна екологічними знаннями, застосовує їх на практиці для виходу з тієї чи іншої проблемної екологічної ситуації, тобто мислення визначає дію, поведінку, конкретну діяльність.

Ще один елемент екологічного виховання суспільства – це формування екологічної свідомості. Її розглядають як сукупність поглядів, теорій, концепцій, що відображають проблеми співвідношення суспільства і природного середовища. Екологічна свідомість визначає інший масштаб діяльності: історичну оцінку досягнень людства у взаємодії з природою, планування майбутньої діяльності, прогнозування її результатів. Для формування екологічної свідомості людини характерні наступні особливості: орієнтувати на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини і природи; сприйняття природних об'єктів, як партнерів у взаємодії з людиною; баланс прагматичної і непрагматичної взаємодії з природою. Сформована екологічна свідомість кардинально змінить ставлення людини до природи [15; 19; 48; 90].

Критеріями екологічної освіти, на думку науковців, мають стати високорозвинена екологічна свідомість, екологічне мислення та екологічна культура особистості, виховання і формування у неї почуття прекрасного, почуття любові до природи, і головне, – гармонізація взаємовідносин між людиною і природою.

Формування природничих знань та становлення екологічного світогляду людини відбувається поступово. Початок цього процесу, на думку деяких науковців (Н. Горопахи [14], Н. Лисенко [51; 52], С. Ніколаєвої [57; 58; 59], З. Плохій [70, 71] та ін.) припадає на період дошкільного дитинства, коли у процесі екологічного виховання закладаються основи світорозуміння, екологічної свідомості і практичної взаємодії з природою. Дослідники підкреслюють значущість старшого дошкільного віку для вирішення питань

екологічного виховання, оскільки саме в цей період дитина набуває першого досвіду взаємодії зі світом природи, формуються основи її ціннісних орієнтацій.

Отже, підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури розпочинається у дошкільному віці та продовжується на всіх наступних рівнях освіти. Вона повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України, використовуючи екологізацію програм виховання і розвитку дітей, різних навчальних дисциплін, а також професійну підготовку фахівців через базову екологічну освіту [45].

1.2. Зміст екологічного виховання дітей дошкільного віку

Екологічна вихованість – це усвідомлено-правильне ставлення до природних ресурсів, яку доцільно розглядати як сукупність знань і навичок, активних проявів дитини, зокрема інтересу до явищ природи, розуміння специфіки живого світу тощо. Тобто, екологічні знання є базовим і обов’язковим компонентом процесу формування екологічної культури, а навички – кінцевим результатом.

Дошкільне виховання є базовою ланкою загальної Концепції безперервної освіти в Україні [74], зокрема і екологічної освіти. Адже в цей період дитина починає одержувати емоційні враження про навколишній світ і природу, накопичує уявлення про різні форми життя. Тобто, саме у дошкільному віці формуються основи екологічного мислення, свідомості, закладаються початкові елементи екологічної культури дитини. Проте, це може відбуватися тільки за умови, якщо дорослі, які виховують дитину, самі екологічно культурні, розуміють загальнолюдські екологічні проблеми і

переймаються ними, показують дитині прекрасний світ природи, допомагають навчитись взаємодіяти з ним.

Цінність дошкільного дитинства у формуванні природничих знань очевидна: перші сім років життя – це період початкового становлення особистості, період бурхливого її зростання та інтенсивного розвитку, безперервного вдосконалення психічних і фізичних можливостей. Одним з найбільших досягнень дошкільного дитинства є становлення самосвідомості: дитина починає виділяти себе, усвідомлено орієнтуватися у навколишньому середовищі, починає розуміти своє місце серед близьких і знайомих людей. Саме в цей період закладаються і основи взаємодії з природою, коли дитина за допомогою дорослих починає усвідомлювати природу як загальну цінність людства [2; 73; 92].

У психолого-педагогічних дослідженнях, які пов'язані з дошкільною освітою (Діденко В., Діденко Л., Долинська Л., Кот Н., Скрипниченко О., Химинець О., Ясинська А. та ін.) доведена можливість освоєння дітьми різних за змістом і характером екологічних знань і уявлень: при спеціальній організації спостережень дошкільники можуть простежувати і розуміти ланцюжок екологічних зв'язків; опанувати елементарні знання про ріст і розвиток тварин і рослин; спроможні пізнавати різноманіття тваринного світу з екологічних позицій, в основі яких лежить подібність неспоріднених об'єктів, що проживають в однаковому середовищі; здатні засвоїти систему знань, центральною ланкою якої є поняття «живий організм». Отже, можливості дошкільного періоду з формування екологічних знань досить великі [16; 43; 78; 85; 86; 95].

На основі отриманих знань у дітей виховується бажання брати активну участь у догляді за тваринами і рослинами, що в свою чергу є найважливішим показником дбайливого ставлення до живих істот. Психологи відзначають, що ставлення людини до живого організму завжди

має емоційне забарвлення, воно суб'єктивне і виражається у вчинках, практичних діях та в діяльності.

Досліджуючи зарубіжний досвід з формування екологічних знань дітей дошкільного віку вітчизняними науковцями встановлено [59; 65], що новим типом взаємодії особистості з природою є суб'єктивно-етичне ставлення, яке характеризується особистісною установкою на партнерську взаємодію з живими істотами. Найважливішим компонентом такого ставлення є вчинок.

Формування екологічних знань дітей дошкільного віку зумовлені впливом таких факторів [40; 85; 86]:

- 1) новим способом життя та діяльності – переходом до інтенсивного і систематичного психічного та розумового розвитку нервової системи, мислення, пам'яті, уваги, характеру, сили волі;
- 2) змістом навчальних планів і програм для закладів дошкільної освіти;
- 3) незаперечним авторитетом першого вихователя у житті дитини;
- 4) сильним впливом родини.

Закон України «Про дошкільну освіту» [27] одним із ключових завдань визначає виховання свідомого ставлення дитини до природного довкілля. У дошкільні роки закладаються основи екологічного світогляду. Формування проявів у дітей дошкільного віку дбайливого ставлення до природи відбувається, найбільшою мірою, у результаті спеціально організованого педагогічного процесу в закладах дошкільної освіти, педагогічна робота яких здійснюється відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти [2] та чинних освітніх програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, серед яких: «Впевнений старт», «Дитина», «Світ дитинства», «Дитина у дошкільні роки», «Соняшник», «Українське дошкілля», «Я у світі» та ін. [10; 64], в яких зазначено коло знань дітей, у тому числі і екологічних, на кожному етапі дошкільного дитинства. Такі програми висвітлюють освітні завдання та зміст педагогічної роботи з формування у дітей системи знань про об'єкти та явища природи планети Земля, зв'язки і залежності між ними

та роль праці у природі. Все це має стати основою формування пізнавально-емоційного ставлення, екологічно-доцільної поведінки дітей у природі, практичних навичок і початкових уявлень про екологію. Структурований зміст розділу, що стосується формування екологічних знань дошкільників, наведено у додатках (додаток Б і додаток В).

До формування екологічних знань дітей дошкільного віку слід підходити комплексно [19; 26]:

- виховання гуманного ставлення до природи;
- формування системи екологічних знань та уявлень про природу;
- розвиток уміння бачити і відчувати красу, привабливість кожного елемента довкілля; милуватися і захоплюватися ним;
- включення у посильну еколого-зорієнтовану діяльність.

Вирішення цих завдань забезпечить активне спілкування дошкільнят з природним довкіллям і сприятиме формуванню їх екологічних знань.

Особливістю дошкільного навчання є те, що воно здійснюється не лише на спеціально організованих, обов'язкових заняттях, а й у повсякденному житті. Це зумовлено тим, що лише на обов'язкових заняттях діти дошкільного віку, у силу особливостей свого розвитку, не зможуть ефективно опановувати знаннями. Значну частину знань і вмінь дошкільник засвоює поза заняттями – у повсякденному спілкуванні з дорослими та однолітками, іграх, під час прогулянок і спостережень. Важлива роль педагога-вихователя полягає у тому, щоб цей емпіричний досвід дитина уточнювала, систематизувала та закріплювала під час занять. Вихователь допомагає дошкільникам встановлювати зв'язки між знаннями, здобутими дитиною у повсякденному житті з новою інформацією, яку дитина здобуває під час занять. Тобто, педагог забезпечує зв'язок організованого навчання на заняттях та навчання поза ними [47; 58].

Пізнання природи дітьми молодшого дошкільного віку – це насичене радісними враженнями сприйняття різноманітних яскравих об'єктів і явищ

світу тварин, рослин, неживої природи, практичне експериментування з ними.

Для дітей середнього дошкільного віку є характерним інтерес до особливостей зовнішнього вигляду, умов життя та розвитку доступних об'єктів та явищ природи, спільних з дорослим трудових дій у природному довкіллі. У цьому віці необхідно активно виховувати шанобливе ставлення до всіх проявів життя; формувати доцільну поведінку в природі.

Діти старшого дошкільного віку у процесі предметно-чуттєвої діяльності можуть виділяти істотні (основні) зв'язки між явищами дійсності та відтворювати їх в образній формі – у формі уявлень. За допомогою цієї системи знань діти вчаться узагальнювати, тобто виходити у процесі мислення за межі конкретного явища. Усвідомивши потреби живої істоти та необхідність їх задоволення, дитина старшого дошкільного віку буде спроможною встановити екологічні зв'язки між неживими об'єктами природи (повітрям, ґрунтом, водою) та живими істотами, а також зрозуміє взаємозалежність між живими організмами.

Практичний досвід переконує у тому, що велику роль у формуванні екологічних знань дітей дошкільного віку відіграє взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною дітей. Без участі батьків неможливо закласти надійний фундамент екологічної культури дошкільника. Справжня любов до природи виникає у дітей лише тоді, коли щодня перед ними постає приклад позитивного та дбайливого ставлення до природи найріднішої людини (батька, матері), звички якої так прагнуть наслідувати діти [30; 48].

Отже, змістом екологічних знань дітей дошкільного віку є знання природознавчого характеру, а формування позитивного ставлення у дошкільників до природи є важливим напрямом екологічної освіти суспільства, що відображає результат всієї еколого-педагогічної роботи та є її кінцевим показником.

1.3. Засоби і методи формування екологічних знань дітей дошкільного віку

Гармонійний розвиток дітей дошкільного віку, пізнання ними світу безпосередньо залежить від професіоналізму педагога, який працює у закладі дошкільної освіти, його рівня володіння методами навчання і виховання та умінням застосовувати ефективні засоби формування початкових знань дітей з різних наукових галузей, у тому числі й екологічної.

Методом називають спільну діяльність педагога і дітей, яка спрямована на якомога найкраще засвоєння знань, набуття певних умінь і навичок, розвиток пізнавальної активності, самостійності і творчих можливостей дошкільників.

Розмаїття та доцільність використання методів формування знань дітей дошкільного віку визначається наступними факторами [54; 94]:

- загальною метою і конкретними завданнями даного етапу педагогічного процесу;

- змістом і методами науки;

- можливостями дитини (віковими особливостями та рівнем попередньої підготовки);

- можливостями вихователя: педагогічним досвідом, індивідуально-особистісними особливостями та здібностями, рівнем теоретичної і практичної підготовки, любов'ю до дітей.

Різні прийоми направляють дітей на вірне виконання дидактичних завдань і дають можливість застосовувати той чи той метод. До таких прийомів відносять: показ, запитання, пояснення тощо. У теорії виховання і навчання існує кілька класифікацій методів. Найбільш широко застосовується класифікація методів навчання за джерелом знань. Якщо джерелом знань є спостереження, сприймання ілюстративного наочного матеріалу, то це наочні методи, якщо практична діяльність (праця в природі,

нескладні дослідження) – це практичні методи; якщо слово вихователя (розповідь, читання природознавчої літератури, бесіда) – це словесні методи [39].

В ознайомленні дітей з природним довкіллям методи також класифікують залежно від способу встановлення контакту: безпосередній контакт з природою (через спілкування з реальними об'єктами природи) чи опосередкованим шляхом (через картину).

Методами безпосереднього контакту дитини з природою є:

- спостереження,
- складні дослідження,
- праця в природі,
- ігри з природними матеріалами.

Спостереження – це метод чуттєвого пізнання природи. Воно забезпечує безпосередній контакт людини, у тому числі і дитини, з природою, живими об'єктами, навколишнім середовищем. На особливу роль спостереження звертали увагу такі дослідники з дошкільного виховання, як А. Васильєва, А. Бистров, Т. Зеніна [31], А. Матвєєва, Є. Тихєєва [82], В. Саморукова [77] та ін. Науковці показали, що правильна організація чуттєвого сприйняття об'єктів природи забезпечує формування та розвиток у дітей виразних уявлень про тваринний і рослинний світ, про сезонні явища природи. Цілеспрямовані, організовані спостереження дають можливість сформувати не тільки конкретні, але і узагальнені уявлення дітей, навчити їх орієнтуватися за найбільш значущими ознаками об'єктів і явищ.

У свою чергу, спостереження дітей дошкільного віку у природі поділяють залежно від: тривалості (епізодичні, короткочасні, тривалі); дидактичної мети (первинні, повторні, заключні, порівняльні); способу організації (колективні й індивідуальні, планові та позапланові). Заздалегідь спланована організація спостережень дозволяє розподілити весь обсяг знань на «порції», що забезпечує поступове і ґрунтовніше їх засвоєння дошкільниками. Кожне наступне спостереження дозволяє побачити дітям

нові сторони і особливості вже знайомого об'єкта природи, одночасно уточнювати і розширювати уявлення, що склалися раніше [4; 34; 52; 79; 88]. У процесі спостережень у дітей розвиваються різні аналізатори: зір, дотик, слух, нюх, засвоюються сенсорні еталони. Орієнтовну схему спостережень наведено у додатках (додаток Д).

Інший метод формування екологічних знань дошкільників – це *нескладні дослід*и, які сприяють формуванню у дітей пізнавального інтересу до природи, розвивають спостережливість, розумову діяльність. Дослід визначається як спосіб матеріального впливу людини на об'єкт з метою вивчення цього об'єкта, пізнання його властивостей. Проведенню дослідів з дошкільниками надавали великого значення Є. Водовозова, Є. Тихеева, вважаючи, що під час проведення дослідів діти повинні спостерігати, діяти, робити самостійні висновки. Досліди мають велике значення для усвідомлення дітьми причинно-наслідкових зв'язків, що в свою чергу сприяє формуванню знань для здійснення догляду за живими істотами, умінню передбачати результат і залежність стану тварини чи рослини від своєї діяльності. Використання дослідів цінне тим, що вони мають велику переконливу силу, знання, яких набувають діти, мають особливу доказовість, повноту і міцність [17; 51; 82].

З огляду на зазначені джерела, проведення дослідів слід розподіляти на етапи:

- 1) підготовка дітей до дослідів. Вихователь проводить з дітьми бесіду, щоб зацікавити їх до проведення дослідів;
- 2) початок дослідів. Обговорення умов і висування припущень;
- 3) хід дослідів;
- 4) заключний етап. Обговорення з дітьми результатів дослідів.

Найбільше дослідів у закладах дошкільної освіти проводиться з метою вивчення властивостей об'єктів неживої природи: води, повітря тощо, які мають величезне значення для об'єктів живої природи. Легко переконати

дітей шляхом досліду у перетворенні води на пару, води на лід, льоду на воду тощо.

Праця у природі розглядається як один з основних методів ознайомлення дошкільників з природою. Результати наукових досліджень свідчать про те, що під впливом праці розвиваються всі розумові і фізичні сили дитини. У процесі праці діти найбільш переконливо, наочно впевнюються у взаємозв'язку між умовами життя рослин і тварин, їх ростом і розвитком. Діти опановують нові прийоми обстеження: навчаються відрізняти суху землю від вологої, пухку від твердої, культурні рослини від бур'янів. Важливе значення має естетичне задоволення, яке отримують діти від краси вирощених ними квітів, від доглянутих кімнатних рослин чи домашніх улюбленців тощо [9; 20; 42; 51; 87].

Гра – основна діяльність дитини дошкільного віку, в якій вона найбільше задовольняє свої потреби. Ігри викликають у дітей задоволення, підвищують емоційний тонус, сприяють формуванню у них уявлення про об'єкти природи, їх якості, виховують позитивне ставлення до природи [55; 66]. К. Ушинський, А. Макаренко, О. Тихеева та ін. неодноразово підкреслювали легкість, з якою діти засвоюють знання, якщо вони супроводжуються грою. У грі діти накопичують чуттєвий досвід, творчо засвоюють знання, виявляють емоційне ставлення до світу.

Ігри з природним матеріалом рано входять у життя дитини. Дитина, яка щойно навчилась ходити, тягнеться до лопатки, намагається копати сніг, пісок, любить бавитися з водою. Природні факти близькі й цікаві дітям. У свій час К. Ушинський зазначав, що діти не люблять іграшок нерухомих, закінчених, добре зроблених, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією. Краща іграшка для дитини та, яку вона може змусити змінитись, для маленьких дітей найкраща іграшка – купа піску [84].

Ігри сприяють накопиченню чуттєвого досвіду дитини, розвивають аналізатори, сенсорні здібності. У грі розвивається мислення, логічні

операції, уміння узагальнювати, робити висновки, розвивається спостережливість та інтерес до природних факторів.

Взимку можна проводити ігри із снігом і льодом; восени слід заохотити дітей до ігор з такими природними матеріалами, як солома, листя, плоди, жолуді, каштани тощо. Також природний матеріал можна використовувати у дидактичних та рухливих іграх, під час яких діти оперують з реальними природними об'єктами (овочами, фруктами, листям, квітами тощо), внаслідок чого у дітей формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи. Наприклад, у грі «Листочок - дерево» вихователь показує листочок і просить підбігти до того дерева, яке має такі самі листочки. Ігри з природним матеріалом мають необмежений діапазон впливу на розвиток особистості дитини.

У ході гри удосконалюються уміння дітей користуватись іграшками, які є зменшеними копіями знарядь праці: совочком, відерцем, сачком та ін. Навіть у таких іграх у дітей розвиваються художні здібності, естетичні смаки, фантазія, творча уява. Вихователь має добре знати різні ігри з використанням природного матеріалу, їх зміст, поєднуваність, а також повинен бути спроможним проявляти власну творчість та ініціативу. Однією із класифікацій таких ігор є [35]: *ігри із світлом; ігри з піском; ігри з водою*. Їх перелік наведено у додатках (додаток Е).

Слід зазначити і той фактор, що використання перерахованих вище методів неможливо без застосування *словесних методів*, які вирішують такі завдання: конкретизують, доповнюють, уточнюють знання про відомі дітям явища природи та факти з життя тварин і рослин, що були отримані у процесі іншої діяльності. До словесних методів, які забезпечують формування знань дітей дошкільного віку, у тому числі й екологічних, відносять:

- розповідь,
- бесіду,
- читання творів,

- демонстрацію натуральних об'єктів або їх зображень з коментуванням.

Словесні методи дають можливість сформувати знання, що виходять за межі досвіду дітей. За допомогою словесних методів систематизують і узагальнюють знання дітей про природу, формують екологічні поняття та емоційно-ціннісне ставлення до природи [6; 32; 49; 77].

Слід також наголосити на значимості **засобів** формування екологічних знань дошкільників. Вони активізують процес навчального пізнання, роблять його наочним, здійснюють виховну і розвивальну функції, забезпечують операційну діяльність і служать основним джерелом знань [14; 37; 68]. Серед найважливіших засобів формування екологічних знань виділяють:

- *натуральні об'єкти*, необхідні для формування безпосередніх уявлень про досліджувані предмети і явища, роблять навчання більш переконливим і достовірним;

- *зображення* натуральних об'єктів (таблиці, картини, моделі), зміст яких завжди узагальнений, істотні ознаки об'єкта виділені так, що можуть бути легко виявлені самими дітьми, вони дозволяють розкрити структурні ознаки, зв'язки і відносини, що існують між об'єктами і явищами реального світу, виявити сутність явищ, показати динаміку процесів розвитку тварин і рослин, організовувати діяльність дітей; їх доцільно використовувати при узагальненні уявлень про досліджувані об'єкти або явища;

- *навчальні мультфільми та кінофільми, презентації та інші.*

Використання засобів формування екологічних знань дітей дошкільного віку передбачає їх мотивований відбір з урахуванням змісту матеріалу і подальшого включення в освітній процес відповідно до дидактичних можливостей.

Застосування методів та засобів навчання найбільш ефективно, якщо їх використання здійснюється в нерозривному зв'язку з розвивальним екологічним середовищем, яке є основою для їх раціонального використання та формування екологічної культури дітей.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши науково-педагогічні джерела ми з'ясували, що проблему екологічного виховання дітей дошкільного віку розглядають з різних сторін. Проте незаперечними є необхідність і доцільність прородничого виховання на всіх етапах розвитку людини.

Формування екологічного світогляду дітей дошкільного віку відбувається у закладах дошкільної освіти та поза ним, на спеціально організованих заняттях та у повсякденній діяльності, базується на емоційних враженнях.

У дошкільному віці виховний вплив спрямований переважно на формування ставлення до природи як до соціальної цінності.

Запорука успішного екологічного виховання дошкільнят та формування у них екологічної культури полягає у застосуванні різноманітних форм і методів, які бажано комплексно застосовувати у різних режимних моментах у ЗДО.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку

Екологічні уявлення про зв'язки, залежність у природі та її цілісність є основою для формування у дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до природного довкілля та екологічно доцільної поведінки. Старші дошкільники повинні усвідомити необхідність існування кожного живого організму. Підґрунтям такого усвідомлення мають стати доступні розумінню дитини екологічні знання.

Базовий компонент дошкільної освіти [2] орієнтує сучасних педагогів у виборі завдань і змісту роботи з дітьми дошкільного віку, а компетентність та рівень професіоналізму кожного з них дозволяє створювати та реалізовувати такі педагогічні умови формування знань дітей, які найбільш ефективні у конкретних умовах.

У науково-методичних дослідженнях, проаналізованих нами у ході виконання завдань магістерської роботи, розглядаються різні педагогічні умови, які забезпечують формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку. Систематизувавши та узагальнивши їх ми прийшли до висновку, що доцільно розглянути наступні:

- 1) розвивальне екологічне середовище закладу дошкільної освіти;**
- 2) включення дітей у природоохоронну діяльність;**
- 3) взаємодія закладу дошкільної освіти, дітей та батьків.**

Далі розкриємо зміст кожної з виокремлених нами педагогічних умов.

1. Роль середовища як фактора формування особистості, що розвивається, підкреслювалося видатними педагогами минулого. Так, наприклад, А. Макаренко надавав великого значення наявності в інтер'єрі

освітнього закладу декоративних рослин: «Навіть тоді, коли колектив наш був дуже бідний, першим обов'язком було створення оранжереї... Не тільки у спальнях, їдальнях, класах, кабінетах стояли квіти, а навіть на сходах ... Це дуже важливо для виховання дітей...» [38].

Дійсно, ситуація, коли процес екологічної освіти відбувається в інтер'єрах, позбавлених рослинних композицій, акваріумів, пташиних вольєрів виглядає неприродньо. Адже тільки те педагогічне середовище, яке насичене відповідними стимулами, створює унікальний настрій, завдяки якому кожне слово педагога стає більш вагомим та переконливим.

В арсеналі сучасного вихователя обов'язковими мають стати заняття з милування природою, заняття-дослідження, заняття-відкриття, заняття-подорожі, заняття-мрії на яких дітям надається можливість ділитися своїми почуттями, самотійно, але під керівництвом вихователя здобувати знання, мріяти. Такий підхід до організації занять забезпечує усвідомленість і міцність засвоєння дітьми знань. Бажано, щоб вони відбувалися на лоні природи, з використанням музики, образотворчого мистецтва, праці, здоров'язбережувальних технологій [7, с.41].

До важливих умов реалізації системи екологічної освіти у дошкільному закладі відносять правильну організацію та екологізацію розвивального предметного середовища. Про необхідність його організації О.Тихеева зазначала, що кожен дитячий садок повинен мати в своєму розпорядженні сад або хоча б двір, щоб можна було організувати спільно з дітьми вирощування квітів і овочів [82]. Створення розвивального середовища у закладі дошкільної освіти є об'єктом дослідження таких науковців, як Н. Горопахи, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Л. Приходченко, Н. Рижової, О. Соцької, Г. Тарасенко та ін. і є надзвичайно важливим напрямом розвитку екологічно спрямованої дошкільної освіти. Під екологізацією педагогічного середовища дослідники розуміють включення в це середовище природних об'єктів і їх комплексів, що обумовлює постійний

вплив на дошкільнят усієї сукупності психологічних чинників; створює дітям можливості для вступу у контакт з природними об'єктами і як наслідок, можливості отримання відповідей на свої численні запитання.

Плохій З. П. зазначає, що еколого-розвивальне середовище неодмінно має бути особистісно-орієнтованим. Забезпечується це добром об'єктів природи, їхньою кількістю, яка повинна задовольняти право вибору дитиною того об'єкта для спостережень, праці, гри чи спілкування, який найбільше відповідає її індивідуальним інтересам. Важливою також є й вимога поєднувати при створенні розвивального екологічного середовища дошкільного закладу краєзнавчий, країнознавчий, планетарний та космічний підходи, що дасть змогу вихователю збагатити, зробити цікавішими та змістовнішими розповіді, бесіди, досліді, дидактичні ігри, а дітям – поступово набувати знання про різноманітність світу природи [70; 71].

Екологічне розвивальне середовище є умовою і засобом формування екологічної культури підростаючої особистості, його структура та наповненість залежить від можливостей закладу дошкільної освіти і тому може варіюватися та видозмінюватися. Прикладом наповнення розвивального екологічного середовища, яке зустрічається у різних джерелах та яке ефективно сприяє формуванню екологічних знань дітей дошкільного віку може бути:

- кімната (куточок) природи;
- лабораторія природи;
- живий куточок;
- дерева і кущі на майданчику;
- «екологічна доріжка»;
- город;
- клумба з квітами;
- аквакуточок;
- міні-музей природи;

- «космічна кімната»;
- комп'ютер з відповідним програмним забезпеченням;
- мультимедійний проектор;
- бібліотека для дітей з наявністю відповідної літератури.

Розвивальне середовище, як зазначає С. Смірнова [79], створює сприятливі умови для навчання дитини у процесі її самостійної діяльності: дитина освоює властивості й ознаки об'єктів природи, опановує певними вміннями та навичками. Тобто, середовище розвитку дитини, що забезпечує різні види її активної діяльності, стає основою для самостійної діяльності, умовою для своєрідної форми самоосвіти маленької дитини. При цьому розвиваються допитливість, розумові здібності, логічне і критичне мислення, комунікативні навички. Безпосереднє спілкування з природою в умовах екологічного розвивального середовища дає дитині яскравіші уявлення, ніж лише книжки чи розповіді дорослих. Добре наповнене середовище, де вдало розташовані об'єкти живої природи не тільки прикрасить групову кімнату, принесе задоволення дітям від безпосереднього спілкування з рослинами і тваринами, воно дає можливість проводити цікаві спостереження, доглядати за тваринами і рослинами протягом кожного дня і всього року. Тут діти зосереджують свою увагу на невеликій кількості об'єктів природи, що забезпечує більш глибоке їх пізнання. Дошкільники мають можливість тривалий час розглядати мешканців куточка природи, спостерігати за ними; поступово у них формуються міцні усвідомлені знання про тварин, трудові навички і вміння, розвивається спостережливість. На основі цих знань і навичок у дошкільників формується інтерес до природи, дбайливе ставлення до всього живого, почуття відповідальності [8; 46; 58].

Як зазначає Ошуркевич Н. [65], до розвивального екологічного середовища закладу дошкільної освіти варто також віднести так звану «екологічну стежину», яка є педагогічно організованим маршрутом з різноманітними природними об'єктами, де діти отримують знання та

уявлення про самоцінність кожного компоненту природного довкілля. В умовах освітнього середовища ЗДО вчена виділяє кілька типів екологічних стежин: у найближчому природному осередку (парк, ліс, сад, водойма тощо); на території дошкільної установи; у приміщеннях закладу дошкільної освіти. Як і будь-який інший компонент розвивального екологічного середовища, створення екологічної стежини на території закладу дошкільної освіти, на думку Ошуркевич Н. та Дяченко Т., не повинно бути стихійним чи спонтанним явищем, воно повинно здійснюватися поетапно: 1) обстеження території закладу дошкільної освіти та вибір найцікавіших природних об'єктів для спостереження, ознайомлення дітей з поняттям «екологічна стежина»; 2) створення паспорту екологічної стежини та розробка маршруту відповідно до конкретних умов дошкільної установи; 3) створення та оформлення зупинок на маршруті екологічної стежини та добір матеріалів для кожної зупинки [20; 65].

Отже, створення розвивального екологічного середовища в ЗДО має велике значення для освіти дошкільників, а саме для формування екологічних уявлень, знань, умінь, розвитку психологічних процесів, звичок і вчинків, так як створює умови для раціонального використання різних методів при організації процесу взаємодії дитини з природним довкіллям. Воно дає можливість дитині отримати інформацію усіма органами чуттів, а це сприяє позитивному впливу на свідомість дитини знань про об'єкти, за якими ведеться спостереження.

2. Формування екологічних знань дітей дошкільного віку можливе, також, і за умови включення дітей у природоохоронну діяльність, тобто у ті види діяльності, які передбачають взаємодію з природою у будь-яких формах. До такої діяльності можна віднести [36; 56; 72; 77]:

- догляд за мешканцями куточка природи у дошкільному закладі та домашніми улюбленцями;
- праця у природі;

- проведення дослідів;
- туристично-краєзнавча діяльність;
- екскурсії;
- природоохоронна самоосвіта;
- участь у природоохоронних акціях та ін.

Особливе значення у формуванні екологічних знань дітей старшого дошкільного віку відводиться проведенню дослідів, оскільки за підтримки та участі дорослих діти самі можуть їх здійснювати. Перелік нескладних дитячих дослідів, які доступні для проведення в ЗДО, можна знайти на сайті Міністерства освіти і науки України [17]. Це можуть бути:

- дослід з водою (навчити розрізняти стан води; перехід від одного стану води до іншого);
- дослід з рослинами (ріст рослин, значення води чи тепла для їх росту);
- дослід з тваринами (визначення кількості корму для їх годування; дії органів чуття тварин) та ін.

Детальнішу інформацію про ці та інші дослідів наводимо у додатках (додаток Ж).

Догляд за мешканцями куточка природи здійснюється в процесі організації трудової діяльності дошкільнят у природі. Різноманітна праця у природі приносить дітям багато радості та сприяє їх всебічному розвитку. У процесі такої праці виховується дбайливе відношення до природного довкілля. Вона збільшує кругозір дітей, дозволяє вирішувати завдання чуттєвого виховання. Виконуючи працю у природі, діти з'ясовують властивості та якості, стани об'єктів природи, опановують способи встановлення цих властивостей, а також на практиці засвоюють закономірність розвитку рослин та тварин від умов їх проживання, починають розуміти роль людини в управлінні природою. Засвоєння цих зв'язків і залежностей сприяє формуванню відношення дітей до праці; праця

стає осмисленою і цілеспрямованою. У процесі такої діяльності у дітей формуються знання про рослини (їх властивості, якості, будову, потреби, стадії розвитку, умови вирощування, сезонні видозміни), про тварин (зовнішній вигляд, потреби, способи пересування, особливості поведінки, умови проживання, сезонні видозміни). Також діти вчаться виділяти зв'язок між умовами, способом життя тварини у природному довкіллі та в куточку природи ЗДО. Праця дітей у природі розвиває у них спостережливість, допитливість, викликає інтерес до об'єктів природи, формує практичні навички догляду за рослинами і тваринами, розвиває різні інтелектуальні вміння: планування роботи, підбір матеріалів та інструментів, продумування послідовності дій, розподілення їх у часі та між учасниками тощо [11; 29; 51].

У ході такої діяльності діти створюють різного виду екологічні моделі. Наприклад, у процесі догляду за кімнатними рослинами діти можуть створити модель їх росту і розвитку, за допомогою якої пізніше зможуть відтворити якусь послідовність у процесі росту іншої рослини. Календар спостережень за ростом і розвитком, наприклад равликів або мальків рибок, дозволяє скласти схему розвитку об'єкта природи від народження до дорослої особини, що є складним матеріалом.

Успіху діяльності, що стосується охорони природного довкілля, сприяє й дослідницька робота дітей, завдяки якій вони розширюють свій екологічний світогляд, опановують методи дослідження довкілля, накопичують власний досвід. Ефективність освіти дошкільників залежить, насамперед, від широкого їх ознайомлення з основними напрямками охорони природного довкілля (у доступній для них формі): природничо-науковим, екологічним, юридичним, оздоровчо-гігієнічним, морально-етичним і науково-пізнавальним. У ході підготовки до природоохоронного виховання й освіти дошкільників, особливо старшого віку, педагог повинен демонструвати роль наукових здобутків, стимулювати освітню діяльність дітей, переконувати їх у тому, що майбутнє будь-якого суспільства залежить

від знань про особливості природного довкілля та відношення людей до нього [41; 62; 80].

Освітні заклади покликані виховувати дітей у дусі любові до природи рідного краю, охорони навколишнього середовища. З природоохоронною діяльністю дітей можна пов'язати і туристично-краєзнавчу роботу, спрямовану на формування у дітей навичок правильної поведінки у місцях відпочинку, у парках, лісах, на пляжах, біля культурних та історичних пам'яток тощо. Природоохоронна освіта дітей здійснюється, наприклад, на заняттях (перегляд відео, читання літератури, створення ігрових ситуацій тощо) та під час проведення екскурсій у різні куточки рідного міста чи села (у зоопарк, на територію заповідних зон, до річки тощо) [6; 44; 67].

Зазначимо також, що працю у природі, моделювання процесів, проведення дослідів можна поєднувати.

Важливе значення в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку має природоохоронна самоосвіта, тобто здатність дітей самостійно поглиблювати знання про природу, розвивати свої творчі здібності, розвивати уміння та навички самостійного захисту природи. Найкраще сприймається та осмислюється та інформація, яку дитина опрацьовує самостійно, до якої вона виявляє поглиблений інтерес [93].

До природоохоронної діяльності також можна віднести участь у природоохоронних акціях – соціально значущих заходах, які можуть проводитися як у закладі дошкільної освіти так і поза ним. Такі акції можуть проводитися вихователями разом з дітьми, а також можлива участь батьків. Акції, як правило, приурочені до якихось дат, подій, що мають суспільне значення, тому вони мають широкий резонанс, великий виховний вплив на дошкільників, служать хорошою екологічною пропагандою серед батьків. Найчастіше такі акції є комплексними заходами, які мають деяку протяжність у часі, що робить їх ще ціннішими. Зокрема, діти старшого дошкільного віку можуть взяти участь у таких акціях, як «Збережи ялинку»,

(проти безглуздої масової вирубки ялин перед Новим роком), «Пригости тваринку водою» (у спекотні літні дні), «Подбай про птахів» (виготовлення і встановлення годівничок), «Висаджування дерева – турбота про майбутні покоління» тощо. Доступні та зрозумілі для дітей акції можна провести, також, до значних міжнародних дат, наприклад: Всесвітній День води (22 березня), День Землі (22 квітня) та ін [3; 60].

Прикладом масштабної міжнародної участі закладів дошкільної освіти у природоохоронних акціях є ЗДО №9 м. Івано-Франківська. Цей дошкільний заклад брав участь у міжнародному освітньому проєкті у галузі освіти «Перші проліски», який було створено у результаті співпраці освітян Нідерландів і України, де актуалізується робота щодо збереження довкілля. Це створює умови розвитку та закріплення навичок екологічно грамотної особистості дитини дошкільного віку [28].

Участь дітей дошкільного віку у природоохоронній діяльності повинна тривати на всіх етапах організації освітнього процесу закладу дошкільної освіти і ґрунтуватись на засадах зв'язку теорії з практикою, науковості, міжпредметних зв'язків, індивідуального підходу.

Таким чином, будь-яка діяльність дошкільника, що стосується природи, може бути умовно названа природоохоронною, оскільки діти набувають нових знань, опановують різні вміння і навички, усвідомлюють значущість, місце і роль для природи тієї чи іншої дії, що в свою чергу є частиною процесу формування екологічних знань, адже відбувається становлення усвідомлено-правильного ставлення до об'єктів природи на основі розуміння залежності певної діяльності людини в природі [20; 41; 62; 75].

3. Ще однією умовою формування екологічних знань дітей дошкільного віку є взаємодія закладу дошкільної освіти, дітей та їх батьків. Зрозуміло, що вихователь закладу дошкільної освіти відіграє значну роль у екологічній освіті дошкільників. Будучи носієм екологічних знань, володіючи методикою формування їх у дітей він організовує діяльність дошкільників так, щоб вона

була змістовною, емоційно-насиченою, сприяла формуванню практичних навичок та необхідних уявлень про природу і поступово перетворювалась у самостійну поведінку дітей.

Вихователь на рівні з батьками, а досить часто більше за них, є взірцем поведінки та дій для дітей. Педагогу слід пам'ятати, що впливати на інших, особливо на дітей, можна лише власними вчинками. Демонструючи дошкільнятам своє ставлення до світу природи та потреб довкілля, педагог здатний відкрити й зміцнити у кожній дитині ряд моральних якостей: любов, терпіння, милосердя, ініціативу, правдивість, мужність, турботу, чуйність та ін. Найважливіше завдання вихователя – навчити дитину любити все й усіх, що її оточує: природу, людей, себе, активно пізнавати світ, у який вона прийшла [50].

Ідея зазначеної взаємодії представлена у працях багатьох педагогів, особливо чітко проглядається у педагогічних поглядах К. Ушинського та В. Сухомлинського. Співпраця педагога і дитини, завдяки якій розвиваються взаєморозуміння, співчуття і згода, які необхідні при формуванні екологічних знань, найефективніше може проявлятися у повторюваній спільній діяльності вихователя і дітей, об'єднаних досягненням спільної мети.

Взаємодія вихователів ЗДО і батьків у формуванні екологічних знань дітей узгоджується з принципами розвитку Нової української школи [60]. Завдання взаємодії педагог-батьки можна сформулювати наступним чином: формування екологічної культури у дітей, за умови її сформованості у батьків, оскільки без наявності знань і гуманного ставлення до природи батьки не зможуть повноцінно взяти участь у формуванні екологічної культури своїх дітей. Отож, одним із завдань еколого-педагогічної діяльності вихователя буде освіта батьків у питаннях екологічної освіти дітей. У науково-педагогічних працях, опрацьованих нами, рекомендуються різні форми роботи з батьками, які включають: тематичні батьківські збори,

вечори запитань і відповідей, педагогічні гуртки, дні відкритих дверей, оформлення куточків для батьків, виставки робіт дітей, функціонування школи молодого батька, консультації, бесіди, листування та ін. [69; 76; 91].

Робота з батьками потрібна ще і тому, щоб у свідомості дитини не виникло два паралельних ставлення до одного й того ж поняття. Так, наприклад, педагог навчає дошкільників оберігати перші квіти весни, занесені до Червоної книги, а от після прогулянки до лісу з батьками (у вихідні дні ранньою весною) діти повертаються додому з підсніжниками чи пролісками. Подібні суперечності негативно позначаються на почуттях і поведінці дитини, гальмують процес формування екологічної свідомості. Ось чому єдність педагогічних впливів з боку дошкільного закладу та сім'ї є необхідною передумовою високої результативності роботи педагога [21].

Роботу в напрямку співпраці з батьками педагог також може здійснювати, створюючи у роботі з дітьми такі проблемні ситуації, щоб відповідь на них вони знаходили спільно з батьками, шляхом проведення нескладних елементарних дослідів, читання природознавчої літератури тощо. Тільки спираючись на сім'ю, тільки спільними зусиллями можна вирішити завдання формування екологічних знань та екологічної культури дітей дошкільного віку.

З огляду на зазначене вище можна стверджувати, що ефективне формування екологічних знань дошкільників відбувається при постійній взаємодії педагогів, дітей і батьків у двох напрямках:

- 1) вихователь – батьки;
- 2) вихователь – дитина – батьки.

Важливо зазначити, що при виборі форм спілкування з батьками треба відмовитися від повчань, тактовно залучати їх до вирішення важливих проблем, знаходження спільних правильних відповідей. Спільну діяльність батьків групи важливо організовувати диференційовано, об'єднавши їх у підгрупи, враховуючи освітній рівень кожного з батьків, психологічний стан

сім'ї, її мікроклімат та ін. Організація батьківського KBK, виконання ними завдань на основі проведення спостережень у природі (самостійно та разом з дітьми), розв'язання спеціальних завдань, круглий стіл «Виховання доброти до природи», під час якого увазі батьків можна запропонувати різні поради щодо запобігання прояву жорсткості людей, у тому числі дітей, по відношенню до живої природи, – є ефективними формами співпраці вихователя і батьків та батьків групи між собою.

Ще однією формою співпраці педагога з батьками, яка досить популярна серед батьків, є так звані «педагогічні ширми». Вони допомагають батькам отримати чіткі, конкретні, практичні поради з вузької теми, що їх хвилює. При цьому можна організувати анонімну переписку: батьки залишають свої питання у спеціальному ящику, а відповіді отримують через інформацію, розміщену на ширмі [5].

Відчуття цінності природи є основою екологічної та естетичної свідомості людини. Норми поведінки у природі повинні бути засвоєні кожною дитиною, як таблиця множення учнями. У зв'язку з цим у системі взаємодії вихователь – дитина – батьки можна запропонувати батькам скласти власні правила поведінки у природі та одночасно роботу в цьому напрямку здійснювати з дітьми під час їх перебування в ЗДО. Підсумком такого завдання може бути спільна бесіда педагога з дітьми та їх батьками, в кінці якої важливо зробити наступний висновок: показником ефективності екологічної освіченості та вихованості є не тільки знання і поведінка людини в природі, а також участь у поліпшенні природного оточення своєї місцевості (роль дорослого полягає у власному ставленні до природи, що робить сильний вплив на особистість дитини).

Взаємодія вихователя ЗДО, дітей та їх батьків дає можливість: продемонструвати батькам, які знання про природу є у дітей і якими вони повинні бути, а дітям – відчуття допомоги і підтримки дорослих (батьків і вихователів) у знайомстві з природним довкіллям та у діяльності щодо його

збереження, а також розуміння та приклад, наскільки ці знання необхідні для формування основ екологічної культури суспільства.

Отже, взаємодія в системі вихователь – батьки та вихователь – дитина – батьки є важливою умовою формування екологічних знань і екологічної культури дошкільників. Орієнтовну тематику роботи з батьками наведено у додатках (додаток 3).

2.2. Шляхи реалізації педагогічних умов формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку

До кінця дошкільного періоду у дитини мають бути сформовані елементи екологічного світорозуміння, екологічної компетентності, вихованості, свідомості, позитивне емоційно-чуттєве ставлення до природного довкілля. У попередньому пункті даної магістерської роботи нами розкрито зміст тих педагогічних умов, які приводять, на нашу думку, до успішного формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку. Продемонструємо шляхи реалізації зазначених умов у ЗДО (ясла-садок) «Лісовий куточок» м. Черкаси, в якому здійснювалося наше експериментальне дослідження.

1. *Екологічне розвивальне середовище.* Під час проведення дослідження нами було з'ясовано, що розвивальне середовище зазначеного закладу дошкільної освіти відповідає усім вимогам, які висуваються до еколого-розвивального середовища. У старшій групі цього закладу є: куточок природи з рослинами і тваринками, який ми дещо доповнили для забезпечення його різноманітності; комп'ютер і мультимедійний проектор для демонстрації дитячих відео про природу та поведінку людини у природному довкіллі; дитяча бібліотека з великою кількістю творів про

природу; дидактичні ігри екологічного змісту; набори для малювання; набори картинок; таблиці та ін. На території закладу росте достатня кількість дерев і кущів, є город, кілька клумб з різними квітами, фігурки звірів і птахів. Усі ці компоненти можна використовувати як кожен окремо, а також вдало поєднувати в умовні екологічні зони, зокрема: «Куточок милування об'єктами природи», «Зелена аптека», «Театр природи», «Музика природи», «Екологічна кімната», «Пташиний двір», «Метеомайданчик», «Дарунки природи», «Квіткова родина», «Фруктовий кошик», «Музей природи» тощо. Хочемо зазначити, що деякі з компонентів можуть одночасно бути залучені у різні зони. Робота з формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку з використанням таких зон вимагає від вихователя ретельної підготовки: попереднього продумування, планування із зазначенням мети, форм, методів, прийомів та технологій використання, перерахування об'єктів, охоплених тією чи іншою зоною. Наприклад: клумбу з квітами та дерева, що ростуть на ділянці, ми включили до складу таких зон, як «Куточок милування», «Пташиний двір» та «Дарунки природи»; дитячу літературу про тварин і рослини, набір листівок з колекціями комах, таблиці із представниками тваринного і рослинного світу нашої природної зони, фігури тварин на майданчику – до «Музей природи», «Театр природи» та ін.

Пропонуємо вашій увазі план роботи з дітьми старшого дошкільного віку з формування знань про квіти. Ця робота була проведена з метою дослідити ефективність зазначених педагогічних умов у формуванні екологічних знань дітей старшого дошкільного віку.

У груповій кімнаті:

- читання дитячої казки [81] В. Сухомлинського «Дівчинка і ромашка» (додаток К);
- бесіда про квіти;
- виконання малюнка «Квіточка для моєї мами».

На прогулянці:

- розглядання рослин, які квітнуть на території закладу дошкільної освіти;

- хвилинка милування квітами у «Куточку милування» (клумба дитячого садка), яку ми назвали *«Квітковий бал»*.

«Квітковий бал»

Вихователь: Завітаймо у літній садок. Яких тільки квітів тут немає! Справжнє свято барв. Яке забарвлення мають троянди, флокси, гладіолуси, чорнобривці, ромашки? *(Відповіді дітей)*.

– Дітки, подумайте, чи може бути характер у квітів, як у кожної людини? *(Відповіді дітей)*.

– Чи залежить він від кольору? Як, наприклад, відрізняються за характером червона і біла троянди? *(Відповіді дітей)*.

Тут, за потреби, можна допомогти дітям зорієнтуватися, запропонувавши варіант асоціацій: червона троянда – яскрава, сильна, рішуча, святкова, горда... А далі діти самостійно наводять приклади.

– Давайте придумаємо казочку «Чому троянда колюча?» *(Слухаємо дітей)*.

– Уявіть, що ви потрапили на квітковий бал. У святковому хороводі можна побачити усі квіти. Як ви уявляєте собі вбрання і поведінку кожної красуні? Пофантазуйте на цю тему. *(Слухаємо дітей)*

– А тепер проведемо конкурс квітів! Ви, дітки, будете в журі.

Діти присуджують квітам почесні звання: найніжнішої, наймилішої, найскромнішої, найвеличнійшої, найпишнішої, найповажнішої, найсміливішої, найтендітнішої (з обов'язковим обґрунтуванням).

Даний приклад демонструє, як використовуючи компоненти екологічного розвивального середовища можна сприяти загальному розвитку дітей старшого дошкільного віку, розвитку їх мислення й уяви, вчити дітей помічати в об'єктах природи ті особливості, які на перший погляд здаються

невластивими, виховувати любов до природи, а значить формувати екологічні знання та екологічну культуру старших дошкільників.

2. Включення дітей у природоохоронну діяльність. Цей напрям роботи передбачає взаємодію дітей старшого дошкільного віку з природою у будь-яких формах. Нами використовувалися догляд та спостереження за мешканцями куточка живої природи, посильна праця у природі та природоохоронні акції.

Як зазначалося вище, правильний підбір кімнатних рослин сприяє не лише формуванню у дошкільників навичок догляду за ними, а й розширює функцію самих рослин. Під час експериментального дослідження при доборі кімнатних рослин нами було враховано такі аспекти [13]:

- географічний – походження з різних країн, континентів, географічних зон та місця їх проростання у природніх умовах з відмічанням на географічній карті, яка є в приміщенні групи (для ознайомлення з різними географічними назвами);

- екологічний – світлолюбиві, тіньовитривалі, вологолюбиві, стійкі до посухи (для виховання спостережливості та належної уваги до рослин);

- біологічний – мали різну життєву форму, тобто деревовидні, чагарникові, трав'янисті та ін. (для з'ясування особливостей способів розмноження) .

У додатках наведено опис кімнатних рослин, за якими діти старшого дошкільного віку спостерігали та доглядали впродовж нашого дослідження (додаток Л).

Щодо тварин, то дітям треба донести наступне: позбавляючи тварин природного оточення, людина тим самим проявляє себе як «господар природи», за своєю примхою змінює життя живих істот [58; 89]. У закладах дошкільної освіти складно створити умови, подібні до природних, а тому у живому куточку не варто утримувати тих тварин, що мешкають у природній

зоні, де розташований дошкільний заклад. Тому, до його постійного складу ми включили, як рекомендують дослідники, ті види, що не можуть прожити в даній природній зоні без допомоги людини і які здатні розмножуватися у домашніх умовах: акваріумні риби, равлики, папужка, черепашка.

Куточок природи, відповідно до віку дітей, наповнюється такими об'єктами, які мають чітко виражені зовнішні особливості того чи іншого виду. Наприклад, якщо говорити про представників рослинного світу, то необхідно мати ті кімнатні рослини, що красиво і рясно квітнуть, мають яскраво виражені різні частини (стебло, листя, квітку), не потребують надскладного догляду. У нашому випадку це: бегонія, герань, фікус, бальзамін, пальма, плющ, драцена, фіалка та ін. Такий підбір сприяє формуванню у дітей старшого дошкільного віку вмінь і навичок порівнювати і виділяти особливості представників флори, правильно доглядати за ними.

Утримування кількох видів представників тваринного світу, але таких, які не бояться шуму і різких рухів дітей – це найоптимальніший варіант для куточка живої природи. У нашому випадку на постійні основи були: золоті риби та карасики (холодноводні), гупії, мечоносці, скалярії (тепловодні), вони мають чітко виражені ознаки і не вибагливі до догляду (у різних акваріумах); птахи – папужки, які мають яскраве пір'ячко та видають різні звуки; ссавці – морська свинка, декоративний кролик; черепашка, равлики. Інколи батьки приносили у групу на тимчасове перебування мурашок, маленьких ящірок, метеликів, які проживали у «спеціальних будиночках». На території ЗДО під час прогулянок діти мали змогу спостерігати за їжачком, жабкою та бабкою. Така зустріч нами була спланована з метою ознайомлення старших дошкільників із особливостями будови організму різних тварин, а також способами їх пересування і живлення.

Для дітей старшого дошкільного віку ми пропонували не лише проводити спостереження за різними мешканцями наявного живого куточка, доглядати за ними, а також здійснювати посильну роботу на майданчику.

Наведемо приклад такої роботи: спостереження за равликом; гра-завдання на відкритому повітрі «У пошуках скарбів». Тематика інших спостережень і завдань екологічного змісту, які виконувалися під час проведення експерименту і які потрібно проводити разом з дітьми старшого дошкільного віку, наведена у додатках (додаток М).

Заняття-спостереження за равликом

Мета: поглиблювати уявлення про равликів, особливості зовнішнього вигляду та поведінки, значення у природі; підтримувати й розвивати інтерес дітей до природи, навчати помічати її красу, різноманітність форм; сприяти розвитку спостережливості, пізнавальних процесів, збільшенню словникового запасу; формувати позитивне відношення до равликів; перевірити ефективність педагогічних умов у формуванні екологічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Місце спостереження: куточок живої природи.

Обладнання: один акваріум без равликів зі стінками, які покриті дрібними водоростями, другий акваріум з равликами, але чистими стінками; черепашки равликів-ставковиків; фото, на якому зображений равлик у збільшеному вигляді.

Попередня робота: бесіда на занятті з природознавства про жителів різних водойм, розглядання малюнків, перегляд відео, спостереження та догляд за мешканцями акваріумів, які знаходяться у груповій кімнаті.

Хід спостереження

– Діти, у нашому живому куточку живе дуже цікава тваринка.
Послухайте уважно загадку і скажіть, про кого буде йти мова?

Має голову і ріжки,
повільно повзає по доріжкам.

Куди повзе,
туди і дім на собі везе

(Відповідь дітей)

– Правильно, малята, сьогодні ми поговоримо та уважно спостерігатимемо за равликом. Озирніться навкруги: де проживає равлик? *(Відповіді дітей)* Звісно ж, ми його можемо побачити в акваріумі.

Діти підходять до акваріума, по стінках якого повзають равлики.

– Діти, погляньте, будь ласка, на равлика. На що він схожий? *(Маленький равлик схожий на маленьку намистинку, більший – ніби на якусь везу).*

– Давайте придивимося, як равлик рухається?! Плавно, повільно, спокійно. Не лише його рухи цікаві, він весь нас цікавить. Скажіть, що таке особливе має равлик? *(Мушлю, ріжки на голові, лише одну ніжку)* Так, це один із небагатьох видів тварин, який носить за собою свою домівку. Це – мушля, яка має вигляд завитка чи спіралі. На голівці равликів помітні ріжки, на яких розміщені очі; ріжки допомагають равлику обстежувати навколишнє середовище. Ще равлики мають одну ногу, за допомогою якої вони прикріплюються до поверхні і рухаються.

– Діти, зверніть увагу, чим відрізняється акваріум, в якому проживають равлики, від того, де їх немає? *(стінки першого чисті, а стінки іншого покриті якимось ніби слизом)* Так, цей зелений наліт – дуже дрібні водорості.

– Як ви гадаєте, дітки, чому стінки акваріума з равликами чисті? *(Відповіді дітей)* Виходить так, що чисті стінки – це праця равликів. У них є язичок (нагадує губку), за допомогою якого вони збирають собі поживу.

– Дітки, пропоную вам уявити себе равликами, які чистять акваріум.

Ігрова вправа «Равлик працює». Вихідна позиція – навприсядки, руки зігнуті у ліктях, перед собою. Далі діти неспішно просуваються вперед, здійснюючи кругові рухи руками – імітують чищення стінок акваріума.

– Діти, а де ще можна побачити равликів? *(У річках)* Дійсно, їх багато у річках. А яку роботу виконують равлики там? Як равлик допомагає річці? *(Відповіді дітей)* Правильно, він чистить рослини від дрібних водоростей, які оселяються на стеблах чи листі й заважають їм.

– Діти, зверніть, будь ласка, увагу, де знаходяться равлики в нашому акваріумі? (Одні – на стінках у воді, інші – біля поверхні води) Як ви гадаєте, чому деякі равлики піднялися до поверхні води? (Відповіді дітей) Для того, щоб правильно відповісти на це запитання, познайомимось з равликами ближче і розглянемо їхні мушлі.

Вихователь дістає мушлю равлика. Діти сідають на килимок і ретельно її розглядають.

– Як ви бачите, мушля складається із декількох витків. Порахуйте, скільки витків у цієї мушлі? (Діти лічать кількість витків)

– Тіло равлика зосереджується тільки в одному витку, а інші витки – порожні. У ті порожні витки равлик запасається повітрям, яким користується, коли повністю занурюється у воду. Щойно порожнини заповнюються повітрям, равлик опускається у воду та береться до роботи. То ж для чого равлики піднімаються на поверхню води? (Щоб набрати повітря)

– Діти, у відкритій водоймі равлики мають багато ворогів, які хочуть поласувати ними. Що робить равлик, коли виникає небезпека? (Ховається в мушлю)

Рухлива гра «Небезпека-безпека»

– Я пропоную вам знову стати равликами, які «працюють».

Діти пересуваються навприсядки, руки зігнуті у ліктях, кисті перед собою, виконують кругові рухи, імітуючи роботу равлика.

– Якщо почуєте слово «Небезпека!», то треба заховатися у мушлю.

Діти сідають на коліна. Схилившись притискають до ніг свої голівоньки та руки.

– Здійснити перевірку безпечності равликам вдається, якщо вони висунуть свої ріжки. А ми це будемо робити нашими рученятами.

Діти, будучи зігнутими, виставляють рученята вперед, потім поступово піднімають їх вгору; потім розводять в сторони та піднімають їх.

– Якщо небезпеки немає, равлики знову беруться до роботи.

Діти знову пересуваються навприсядки, руки зігнуті у ліктях, кисті перед собою, виконують кругові рухи, імітуючи чищення рослин.

– Отже, малята, за ким ми сьогодні спостерігали? *(Відповіді дітей)*

– Чим цікава для вас ця тваринка? *(Відповіді дітей).*

Гра-завдання «У пошуках скарбів»

Мета: формувати уміння дітей старшого дошкільного віку працювати на відкритому повітрі; дослідити розвиток активності та зацікавленості дітей під час практичної діяльності в природі; з'ясувати ефективність педагогічних умов у формуванні екологічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання: малюнок карти, лопатки, поливальниці, грабельки, фартушки.

Попередня робота: бесіда на занятті з природознавства про роботу садівника, про вирощування квітів, розглядання малюнків, спостереження за роботою помічника вихователя у квітнику.

Хід гри-завдання

Вихователь: Дітки, сьогодні, коли я йшла до дитячого садка, мене зустрів листоноша. Він вручив мені листа від Принцеси Квітів. Прочитаймо цього листа:

«Доброго дня, мої маленькі друзі!

Як бачите, за вікном тепло, зелено і сонячно, тому я вирішила трішки вас розважити. Я знаю, що ви любите пригоди і саме тому я надіслала вам пакунок, в який помістила «Карту скарбів». Цю карту вам допоможе розшифрувати ваш вихователь, тож уважно слухайте його.

На карті позначені місця, в яких ви маєте побувати та виконати там певні завдання. Вони допоможуть вам дібратися до справжнього скарбу.

Успіхів вам, маленькі мандрівники!

З любов'ю – ваша Принцеса Квітів.»

Вихователь: Ось так справи! Ну що дітки, вирушимо з вами на пошуки скарбів?

Діти: Так!

Вихователь: Тоді давайте підемо до першого пункту призначення, відміченого на карті. Щоб дізнатися, що це за місце, вам треба відгадати загадку:

*Як до праці ви беретесь, до роботи у саду,
То без нас не обійдетесь, щоб навести там ладу.
Ми гребем, копаєм, полем, помагаємо у полі,
Допоможем садить квіти, здогадались, що це, діти?*

(Відповідь: інструменти, інвентар)

Вихователь з дітьми йде до приміщення з інвентарем, де на них чекає помічник вихователя з коробкою із розсадою та насінням квітів.

Вихователь: Діти, подивіться! Тут є коробка із запискою.

Записка від Принцеси Квітів: «От ви і дібралися до першої підказки. У коробці ви знайдете зернятка і розсаду квітів, які вам треба буде посадити, щоб знайти скарб. Місце, де ви садитимете квіти, вказано хрестиком на карті.

Успіхів вам! Принцеса Квітів.»

Вихователь: Отже, для того, щоб дібратися до наступної підказки, нам треба взяти інвентар, цю коробку та піти у наступне позначене на карті місце.

Вихователь та помічник вихователя розподіляють інвентар між дітьми, враховуючи побажання та особливості дітей. Вихователь з дітьми йде до наступної їхньої зупинки – кран з водою, щоб набрати в поливальнички води. Після чого йдуть до наступної зупинки – клумби.

Вихователь: Як бачите дітки, для того, щоб дістатися до скарбу ми маємо посадити квіти на нашій ділянці. Давайте прикрасимо нашу ділянку.

Вихователь разом з дітьми та помічником саджають квіти на ділянці, що навпроти їхнього грального майданчику. Під час роботи вихователь

тримає під контролем роботу й поведінку дітей: дисципліна, як виконують роботу, чи запитують щось, слідує за поставою дітей. Після того, як висадили квіти, вихователь разом з дітьми йде до останньої зупинки на карті – до ялинки біля їхнього павільйону.

Вихователь: Ось ми і дібралися до останньої зупинки. Подивіться, тут є скриня. У ній мабуть захований скарб. Давайте її відкриємо.

Діти: Давайте!

(Відкривають скриню)

Вихователь: Діти, подивіться, що тут: це ж квітка-семицвітка! Ой, а це що? Грамота найкращих шукачів скарбів, найвправніших садівників та найпрацьовитіших дітей, а ще лист від Принцеси Квітів:

«Вітаю вас, мої любі трудівники!

Ви впоралися з усіма завданнями та перешкодами, які трапилися з вами на цьому шляху. Ви переконали мене та в першу чергу себе, що ви працьовиті діти, не боїтеся труднощів, любите і поважаєте природу. За це дарую вам символ свого царства – квітку-семицвітку та грамоту, яку ви зможете розмістити у себе в групі.

До наступної зустрічі, мої маленькі друзі!»

Вихователь з дітьми відносять інвентар та повертаються у групову кімнату для аналізу виконаної роботи.

Подібні спостереження, догляд за представниками живої природи, а також праця у природі дарують приємні емоції дітям старшого дошкільного віку та сприяють всебічному їх розвитку, виховують бережливе ставлення до природи, забезпечують сенсорний розвиток. У цій діяльності діти знайомляться з властивостями, якостями, станами об'єктів природного довкілля. Спостерігаючи за ними та виконуючи різні практичні завдання діти опановують залежності станів рослин і тварин від задоволення їхніх потреб, дізнаються про місце і роль людини в екологічному довкіллі.

3. *Взаємодія закладу дошкільної освіти, дітей та батьків.* Така робота сприяє досягненню основної мети екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку – формування екологічних знань дітей, свідомо-правильного їх відношення до природи та поведінки у природному довкіллі, відповідальності за свої вчинки, а також усвідомленню цієї проблеми батьками. До плану роботи кожного вихователя закладу дошкільної освіти входить перелік роботи не лише з дітьми, значна роль відводиться і роботі з батьками з різних питань, у тому числі з екологічного виховання дітей. Наведемо один з прикладів роботи з батьками щодо захисту і збереження водних ресурсів, яка виконувалася в рамках нашого дослідження.

Інтерактивна бесіда для батьків «Вода – еліксир життя»

Мета: ознайомити батьків із різними властивостями води та її значенням для природного довкілля; підсилити участь батьків у вихованні та навчанні їх дітей; сприяти підсиленню позитивного мікроклімату у стосунках між батьками; з'ясувати ефективність педагогічних умов у формуванні екологічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання: ноутбук, мультимедійний проектор, запис відеозображень, ватман, олівці, клей, ножиці.

Попередня робота: бесіди з дітьми, читання екологічної дитячої та наукової літератури, перегляд відео, повідомлення батькам завдання, яке вони повинні виконати вдома.

Вступна частина. Відгадування загадок [18].

1. Текло, текло та й лягло під скло. (*вода і лід*)
2. Всі мене чекають, а приходжу – ховаються. (*дощ*)
3. В небі народився, в землі схоронився. (*дощ*)
4. Я і хмара, і туман, і струмок, і океан. І літаю, і біжу, і замерзнуть можу! (*вода*)
5. У морях і річках живе, але часто по небу літає. А як набридне їй літати, на землю знову осідає. (*вода*)

6. Надворі горою, а в будинку водою. (*сніг*)
7. Живе – лежить, помре – побіжить. (*сніг*)
8. Не кінь, а біжить, не ліс, а шумить. (*струмок*)
9. Два брати в одну воду дивляться, а зустрітись не можуть. (*береги річки*)
10. Вдень вікно розбивається, а в ночі само вставляється. (*ополонка*)
11. Ввечері на землю лягає, вночі на землі спочиває, а вранці в небо злітає. (*роса*)

Бесіда про воду (дані взято з [83]). Світ почався з води – так говорили стародавні мудреці, це підтверджують і сучасні науковці та дослідники. Історія планети Земля – це перш за все історія води. У воді виникло життя. Різноманітна і щедра, беззахисна і сильна вода постійно змінювала і змінює стан нашої планети (*перегляд відео про можливості води*).

Що ж таке вода? (*Думки батьків*).

На перший погляд все просто – це представник рідин, який давно усім відомий. Світовий океан, саме так називають усю воду планети, займає площу близько 360 млн. кв. км або 71% поверхні Землі. У ньому зосереджено 97% запасів води. Наша планета єдина у Сонячній системі, яка має водну оболонку. Інколи кажуть, що нашу планету можна було б назвати Океан, Вода або Аква.

Вода – це середовище, в якому у процесі еволюції розвивалися рослини і тварини. Вода – найкращий розчинник, вона розчиняє інші речовини, проте сама залишається незмінною під дією багатьох речовин. Завдяки цій властивості вода змогла стати носієм життя. Також існує нерозривний зв'язок людини з водою.

В організмі людини близько 70-80% води, з них: у крові 90%, у м'язах 75%, у кістках 28%. Для підтримання здоров'я людині щодня потрібно випивати близько 2-2,5 л води (дітям 1-1,5 л). Організм людини важко переносить обезводнення: при втраті 1-2 л води в людини з'являється сильне

відчуття спраги; втрата 6%-8% води від маси свого тіла – порушується обмін речовин, гальмуються усі хімічні процеси нашого організму; при втраті 10% – паталогічні зміни стають незворотніми; втрата близько 21% води призводить до смерті. Втрата води для людини небезпечніша, ніж відсутність їжі. Без їжі людина може прожити близько 40 діб, а без води – вмирає на 8-му добу. Але треба зазначити, що надмірне вживання води шкодить її здоров'ю.

Вода може мати різні стани. Давайте їх пригадаємо (*відповіді батьків*). Звичайний стан води – це рідина, але вже при температурі 0°C і нижче вода переходить у твердий стан – лід, при 100°C і вище вода інтенсивно випаровується та переходить у газоподібний стан – водяну пару. Всі ми знаємо про кругообіг води в природі. Пам'ятаєте, яким буває чистим повітря після дощу?! Чому це відбувається? (*відповіді батьків*). Це відбувається тому, що вода – це фільтр повітря.

Також існують такі природні джерела води (переважно підземні), які здатні лікувати людину. Їх природа збагатила різними хімічними елементами, що у фіксованому об'ємі мають оздоровчі властивості. Таку воду можна вживати лише за рекомендаціями та під наглядом лікарів. Чи пам'ятаєте, де знаходяться такі джерела в Україні? (*відповіді батьків*)

Здравниці – так називають заклади, які розташовані безпосередньо на територіях, де знаходяться природні мінеральні води. Вони є у Вінницькій області (м. Хмільник), у передгір'ї Карпат (м. Трускавець, м. Моршин), у Закарпатті (м. Берегово), у Полтавській області (м. Миргород), у Криму (м. Саки, м. Євпаторія) та ін. У Черкаській області також є цілющі джерела (с. Голоківка і с. Суботів Чигиринського р-ну, м. Тальне). У сучасних магазинах є велика кількість різних сортів спеціально обробленої мінеральної води, яка безпечна для вживання без призначень лікарів (*перегляд короткого відео*).

Відомий французький океанограф Жак-Ів-Кусто писав, що світовий океан гине, море стало стічною ямою. Тому не слід дивуватися, що життя з

цієї «ями» зникає. Чому так стається? *(відповіді батьків)*

З таким станом речей миритися не можна, людям треба дбати про життя наступних поколінь. Тому сьогодні, в епоху стрімкого розвитку сучасних технологій, як ніколи, є актуальним питання охорони водних ресурсів та природного довкілля в цілому. Давайте пригадаємо основні заходи з охорони питної води та економного її використання, які можемо і повинні виконувати всі ми та наші діти *(відповіді батьків)*:

- без потреби не відкривати воду у крані сильним струменем;
- набирати воду лише в тому об'ємі, який є необхідним;
- міцно закривати кран з водою і недопускати його протікання;
- при чищенні зубів та митті посуду не тримати постійно відкритий кран;
- помітивши неполадки у магістралях водопостачання необхідно терміново повідомити відповідні служби;
- під час відпочинку біля водойм дбати про утримання їх у чистоті та не засмічувати прибережну зону тощо.

Створення буклетів. Попередньо батьки отримали завдання: підготувати вдома інформацію на тему «Вода» (текстові повідомлення, вирізки, малюнки, фото тощо). Після відгадування загадок і бесіди, розподілившись на групи, батьки розробляли та презентували буклет для дітей за напрямками: «Життєва сила води», «Вода і харчування», «Вода і мистецтво» *(готові буклети були розміщені у груповій кімнаті для того, щоб діти ознайомилися з їх змістом, змогли побачити роботу своїх батьків та ще раз відчувати турботу про себе).*

Вправа «Мікрофон». На завершення нашої зустрічі батьки мали можливість висловити (коротко) свої враження і думки щодо: місця і ролі води на планеті, значення поведінки людини у природному довкіллі, важливості формування екологічних знань дітей у дошкільному віці, а також враження щодо проведеного заходу.

На власному досвіді ми переконалися, що одним із завдань еколого-

педагогічної діяльності вихователя є освіта батьків у питаннях формування екологічної свідомості та екологічних знань дітей, підсилення у них (батьків) почуття небайдужості до освіти своїх нащадків.

Висновки до другого розділу

Спираючись на матеріал, зазначений вище, можна сказати, що роль середовища як фактора формування особистості, що розвивається, підкреслювалася педагогами і психологами в минулі роки та є актуальною сьогодні. Розвивальне середовище забезпечує різні види активності дитини, стає основою для самостійної діяльності, умовою для своєрідної форми самоосвіти дитини. Безпосереднє спілкування з природою в умовах розвивального середовища дає дітям більш яскраві враження про світ, що їх оточує.

Взаємодію дитини з природою організовує вихователь, він же і керує нею, вирішуючи тим самим ряд завдань, що сприяють формуванню усвідомлено-правильного ставлення дитини до природи. Діти вчаться радіти результатами своєї праці, приносити задоволення батькам, розповідаючи про свої досягнення.

Вихователь організовує роботу з батьками, які також є учасниками екологічної освіти дітей дошкільного віку. Відношення дорослого до природи, яке бачить дитина, справляє сильне враження на дитину, служить для нього прикладом. Роботу з батьками з питань екологічної освіти дошкільнят вихователь здійснює у різних напрямках, вирішуючи при цьому ряд специфічних завдань. Взаємодія закладу дошкільної освіти, дітей і батьків приводить до вирішення основної мети екологічної освіти – формування у кожного члена суспільства екологічної свідомості та культури, усвідомлено-правильного ставлення до природи.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПЕРЕВІРКИ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Вихідний стан сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку

Основні дані, наведені у магістерській роботі, нами експериментально перевірялися протягом 2018-2019 років. До початку експерименту ми вивчали питання формування екологічних знань у наукових дослідженнях та методичній літературі, присвячених дошкільній освіті, екологічному вихованню та формуванню екологічних знань дошкільників. Також здійснювали аналіз практичної діяльності вихователів закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №55 «Лісовий куточок» (м. Черкаси).

Експериментальне дослідження було організоване з метою підтвердження гіпотези про те, що процес формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку буде значно ефективнішим при дотриманні ряду особливих педагогічних умов (детально описаних у другому розділі магістерської роботи), а саме:

- 1) створенні розвивального екологічного середовища;
- 2) включенні дітей у природоохоронну діяльність;
- 3) взаємодії ЗДО з дітьми та їх батьками.

Експеримент проходив у три етапи.

I. Етап констатувальний. Метою цього етапу було визначення рівня сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку без створення особливих педагогічних умов.

II. Етап формувальний. На цьому етапі впроваджувались зазначені спеціальні педагогічні умови та вивчався їх вплив на підвищення рівня сформованості екологічних знань старших дошкільників.

III. Етап контрольний. Була здійснена повторна, контрольна діагностика сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного після реалізації зазначених педагогічних умов та проведений аналіз отриманих результатів.

Для визначення сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку нами було обрані такі критерії:

- загальний рівень розвитку дітей та рівень їх елементарних екологічних знань (знання і розуміння);
- уміння створювати логічні ланцюжки з використанням зображень об'єктів природи (системність знань та спроможність їх узагальнювати);
- характер екологічної діяльності та поведінки дитини у природі (уміння і навички догляду за об'єктами природи, вчинки щодо захисту і збереження екологічних зон).

На основі зазначених критеріїв було встановлено рівні сформованості екологічних знань дошкільників: *високий, середній, низький*. Шкала оцінювання наведена у таблиці 3.1.

Сформовано контрольну (КГ) й експериментальну (ЕГ) групи: по 22 дитини в кожній групі (всього 44 учасники дослідження).

Таблиця 3.1.

Рівні сформованості екологічних знань дітей і шкала оцінювання

Рівень	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
Бали	1 – 5	6 – 8	9 – 10

Метою першого етапу нашого експериментального дослідження було визначення рівня сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку у звичайних умовах, тобто без створення спеціальних

педагогічних умов. Розглянемо результати дослідження, отримані на цьому етапі.

Перша методика дає можливість визначити загальний рівень розвитку дітей та рівень їх елементарних екологічних знань і полягає у виконанні усіма дітьми десяти запропонованих завдань:

- 1) назви і покажи тварин на картинці;
- 2) які з цих тварини домашні, а які дикі?
- 3) назви та покажи хвойні та листяні дерева на картинці;
- 4) назви, з якого дерева лист;
- 5) назви і покажи птахів на картинці;
- 6) що спільного у всіх птахів?
- 7) назви та покажи овочі, фрукти, ягоди;
- 8) що потрібно для росту рослин;
- 9) назви риб, які живуть в акваріумі вашої групи;
- 10) покажи і назви частини тіла риби на зображенні.

Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал; неправильна – в 0 балів.

Після опрацювання отриманих даних та згідно таблиці 3.1 розподілу набраних балів були сформовані висновки щодо загального рівня розвитку дітей та рівня їх елементарних екологічних знань, які зазначені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Загальний рівень розвитку дітей та рівень їх елементарних екологічних знань

Рівень	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
бали	<i>1 - 5</i>	<i>6 - 8</i>	<i>9 - 10</i>
КГ	10 (46%)	8 (36%)	4 (18%)
ЕГ	11 (50%)	7 (32%)	4 (18%)

Побудуємо відповідні діаграми (рис. 3.1).

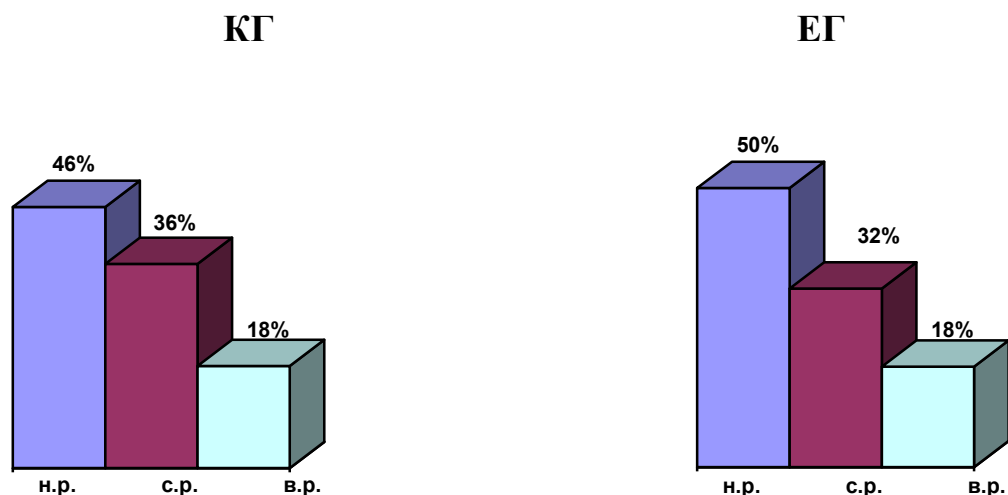

Рис. 3.1. Діаграми загального рівня розвитку дітей та рівень їх елементарних екологічних знань

За сформованістю загального рівня розвитку дітей старшого дошкільного віку та їх елементарних екологічних знань на першому етапі експерименту досліджувані групи виявились більш-менш однорідними (їхні числові показники суттєво не відрізняються).

Майже половина дітей – учасників експерименту має низький загальний рівень розвитку та сформованості елементарних екологічних знань. Високий рівень зафіксовано лише у 18 % досліджуваних. Близько 35 % (36% – КГ і 32% – ЕГ) знаходиться на середньому рівні. Загалом, загальний рівень розвитку та рівень сформованості елементарних екологічних знань учасників експерименту на цьому етапі є недостатнім. Необхідне системне формування екологічних знань із створенням спеціальних педагогічних умов.

Друга методика полягає у виявленні рівня умінь створювати логічні ланцюжки з використанням зображень об'єктів природи. Для цього дітям пропонувалося виконати наступне завдання:

–вибрати, на власний розсуд, із запропонованих зображень, представника живої природи, склавши 3-4 речення описати середовище його проживання (оцінюється 0 – 4 бали);

–підібрати зображення, що відповідають описаному екологічному середовищу (оцінюється 0 – 3 бали),

– назвати добрі і погані сторони (звички) об’єкта (оцінюється 0 – 3 бали).

Після попереднього опрацювання результатів виконання завдань, отримали наступну розрахункову таблицю (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Уміння створювати логічні ланцюжки

Рівень	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
бали	<i>1 - 5</i>	<i>6 - 8</i>	<i>9 - 10</i>
КГ	13 (59%)	7 (30%)	2 (11%)
ЕГ	14 (62%)	6 (27%)	2 (11%)

Побудуємо відповідні діаграми (рис. 3.2).

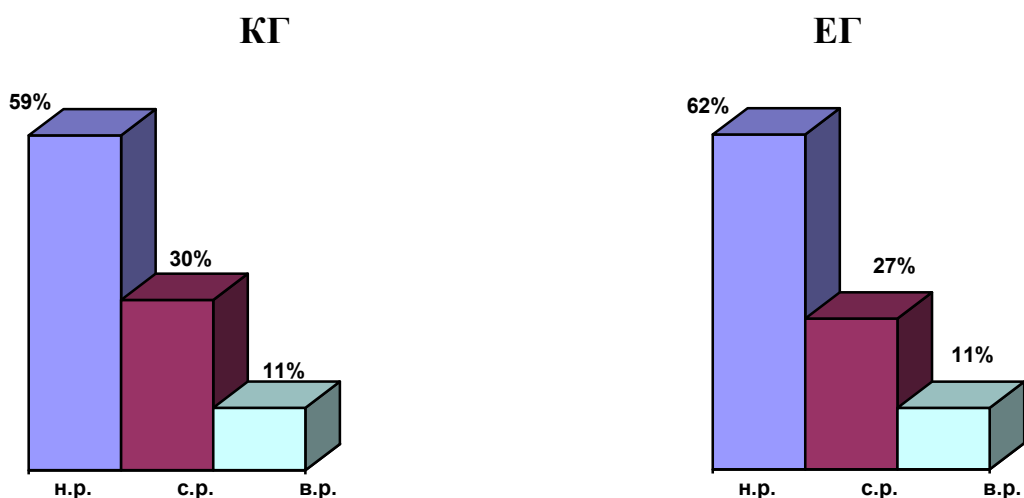

Рис. 3.2. Діаграми сформованості умінь створювати логічні ланцюжки з використанням зображень об’єктів природи

На основі опрацьованих даних є підстави стверджувати, що значна частина дітей – учасників експерименту погано уміють створювати логічні ланцюжки: 59% – КГ і 62% – ЕГ мають низький рівень таких умінь. Близько 30% досліджуваних з КГ і 27% з ЕГ мають середній рівень розвитку

логічного мислення. Високий рівень зафіксовано лише у 11% досліджуваних з кожної групи. Загалом, рівень розвитку логічного мислення, системності екологічних знань та спроможності узагальнювати набуті знання в учасників експерименту на цьому етапі є майже незадовільним. Наявний стан сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку вимагає створенням спеціальних педагогічних умов для його покращення.

Третя методика полягала у визначенні рівня сформованості умінь і навичок доглядати за об'єктами природи та здійснювати вчинки щодо захисту і збереження природних зон.

Для цього дітям пропонувалося виконати комплексне завдання:

- виконати роботу у куточку природи (оцінюється 0 – 3 бали);
- створити календар спостережень за рослиною, вирощеною власноруч у домашніх умовах (оцінюється 0 – 3 бали);
- разом з батьками взяти участь у природоохоронній акції (оцінюється 0 – 4 бали).

Після опрацювання результатів цього завдання отримали наступну розрахункову таблицю (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Рівень сформованості умінь і навичок доглядати за об'єктами природи

Рівень	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
бали	<i>1 - 5</i>	<i>6 - 8</i>	<i>9 - 10</i>
КГ	9 (41%)	7 (32%)	6 (27%)
ЕГ	10 (46%)	8 (36%)	4 (18%)

Побудуємо відповідні діаграми (рис. 3.3).

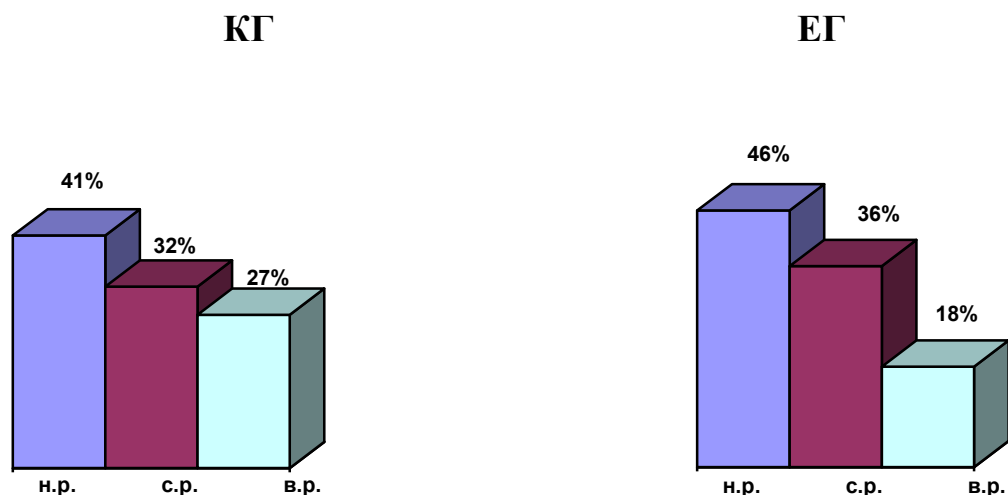

Рис. 3.3. Діаграми сформованості умінь і навичок доглядати за об'єктами природи

На основі наведених даних можна стверджувати, що досить значна кількість дітей старшого дошкільного віку – учасників експерименту мають низький рівень таких умінь і навичок: 41% – КГ і 46% – ЕГ. Поряд з цим достатня кількість дітей обох груп має середній рівень зазначених умінь і навичок (32% – з КГ і 36% – з ЕГ). Високий рівень сформованості умінь і навичок догляду за об'єктами природи та здійснення вчинків щодо захисту і збереження природних зон зафіксовано у 27% досліджуваних з КГ і у 18% з ЕГ. Загалом, рівень практичних умінь і навичок, а також природоохоронних вчинків дошкільників – учасників експерименту на цьому етапі є кращим, ніж рівень елементарних теоретичних знань та розвитку логічного мислення, однак недостатнім.

Всі ці показники засвідчують, що є потреба у коригуванні теоретичних знань дітей, їх повторенні, систематизації й узагальненні за спеціально створених педагогічних умов, що піднесе, на нашу думку, практичні дії і вчинки дітей на вищий рівень. А це, в свою чергу, формуватиме стиль майбутнього дорослого життя сьогоднішніх дошкільників.

3.2. Аналіз рівня сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку після проведення експерименту

Метою другого етапу нашого експериментального дослідження було впровадження спеціальних педагогічних умов, таких як: створення розвивального екологічного середовища; включення дітей у природоохоронну діяльність; взаємодія закладу дошкільної освіти, дітей та батьків для покращення результатів сформованості екологічних знань дітей, проілюстрованих у п.3.1 магістерської роботи.

Третій етап демонструє чи відбулися зміни у екологічних знаннях, уміннях, навичках і вчинках старших дошкільників після впливу зазначених педагогічних умов. Аналіз результатів здійснюємо, використовуючи ті ж самі критерії та методичні завдання, що й на першому етапі експерименту. На цьому етапі будемо:

- визначати показники контрольної й експериментальної груп після проведення експерименту;
- порівнювати показники КГ та ЕГ до і після експерименту.

Після попереднього опрацювання експериментальних даних, отримали розрахункові таблиці 3.5 – 3.7 та діаграми 3.4 – 3.6.

Таблиця 3.5

Загальний рівень розвитку дітей та рівень їх елементарних екологічних знань (після експерименту)

Рівень	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
бали	1 - 5	6 - 8	9 - 10
КГ	9 (41%)	9 (41%)	4 (18%)
ЕГ	6 (27%)	10 (46%)	6 (27%)

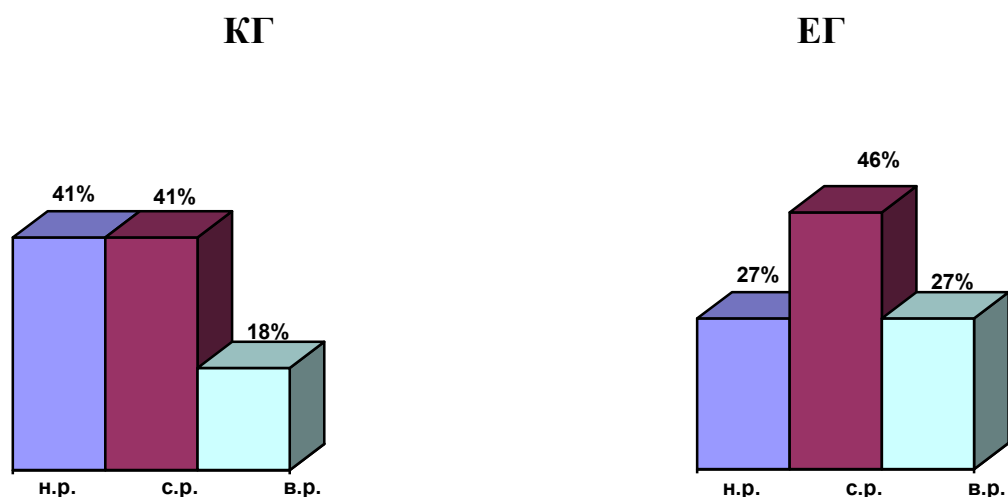

Рис. 3.4. Діаграми сформованості загального рівня розвитку дітей та рівень їх елементарних екологічних знань (після експерименту)

За сформованістю загального розвитку дітей старшого дошкільного віку та їх елементарних екологічних знань після формувального експерименту досліджувані групи виявились неоднорідними, розподіл результатів суттєво відрізняється у КГ та ЕГ: низький рівень мають 41% учасників КГ та 27% ЕГ; середній рівень зафіксовано, відповідно до порядку зазначення груп, у 41% та 46%; високий рівень у 18 % та 27% досліджуваних відповідних груп. Загалом, загальний рівень розвитку та сформованості елементарних екологічних знань учасників експерименту на цьому етапі покращився суттєво в експериментальній групі. Цього вдалося досягти, на нашу думку, завдяки педагогічним умовам, створеним спеціально.

Таблиця 3.6

Уміння створювати логічні ланцюжки (після експерименту)

Рівень	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
бали	1 - 5	6 - 8	9 - 10
КГ	10 (46%)	9 (41%)	3 (13%)
ЕГ	6 (27%)	12 (55%)	4 (18%)

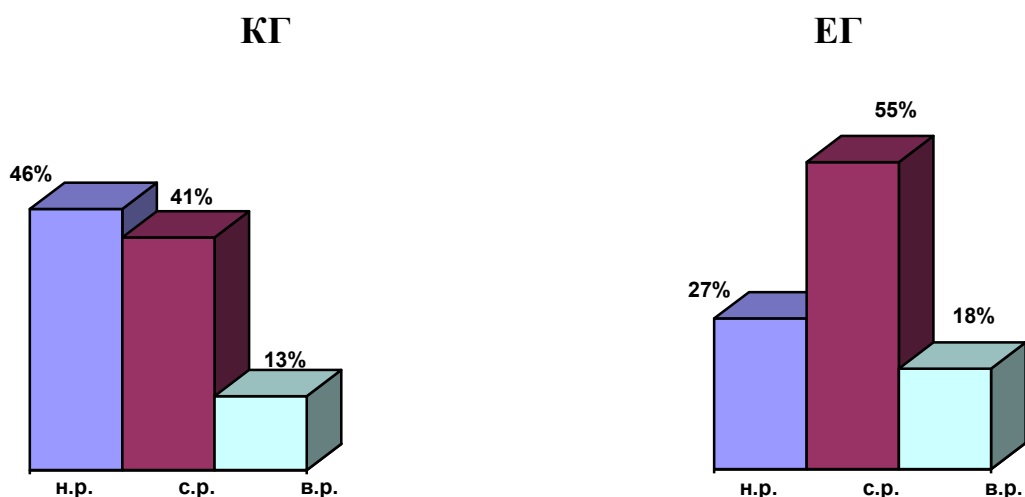

Рис. 3.5. Діаграми сформованості умінь створювати логічні ланцюжки з використанням зображень об'єктів природи (після експерименту)

Після формувального експерименту суттєво змінилася кількість учасників за усіма рівнями. Про це засвідчує розподіл, проілюстрований на діаграмі 3.5.

Отож, рівень розвитку логічного мислення старших дошкільників, здатність систематизувати та узагальнювати набуті знання покращився у зв'язку із перебуванням дітей у спеціально створених педагогічних умовах.

Таблиця 3.7

Рівень сформованості умінь і навичок доглядати за об'єктами природи (після експерименту)

Рівень	<i>низький</i>	<i>середній</i>	<i>високий</i>
бали	1 - 5	6 - 8	9 - 10
КГ	4 (18%)	10 (46%)	8 (36%)
ЕГ	3 (13%)	6 (27%)	13 (60%)

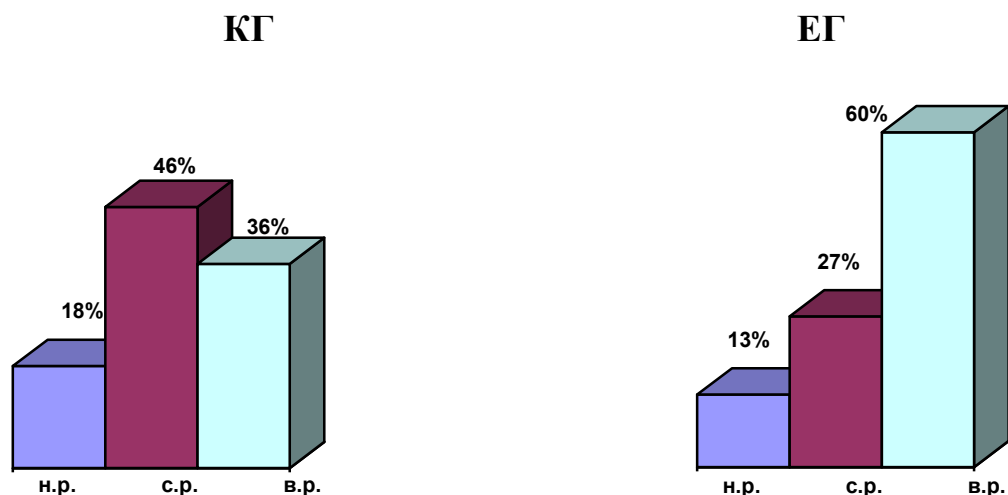

Рис. 3.6. Діаграми рівня сформованості умінь і навичок доглядати за об'єктами природи (після експерименту)

Після проведеного експерименту змінилася у кращу сторону кількість учасників КГ і ЕГ за усіма рівнями: значно зменшилася кількість дітей, які мали низький рівень сформованості зазначених умінь та навичок; збільшилася кількість дітей, що мають високий рівень практичних навичок та здійснюють природоохоронні вчинки. Це підтверджено діаграмою 3.6.

Отже, догляд за об'єктами природи та участь старших дошкільників у екологічних акціях цікавить дітей більше. Це пов'язане, на нашу думку, з тим, що практичну діяльність діти дошкільного віку здійснюють разом з дорослими (вихователем та батьками), спілкуючись з ними та наслідуючи їх, беручи спільну участь у різних екологічних конкурсах, змаганнях та акціях тощо. Немає нічого кращого, ніж безпосереднє спікування людей одні з одним, а тим більше батьків і дітей.

Далі наведемо порівняльні таблиці (табл. 3.8 – 3.10) сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку до і після експерименту.

**Загальний рівень розвитку дітей та рівень їх елементарних
екологічних знань (до і після експерименту)**

Рівень	<i>низький</i>		<i>середній</i>		<i>високий</i>	
бали	1 - 5		6 - 8		9 - 10	
	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>
КГ	10 (46%)	9 (41%)	8 (36%)	9 (41%)	4 (18%)	4 (18%)
ЕГ	11 (50%)	6 (27%)	7 (32%)	10 (46%)	4 (18%)	6 (27%)

За сформованістю загального розвитку дітей старшого дошкільного віку та їх елементарних екологічних знань після проведеного експерименту у контрольній групі показники змінилися, але не суттєво: всього на 5% зменшилася кількість дітей, які мають низький рівень, на 5% збільшилася кількість дітей, які мають середній рівень загального розвитку і елементарних екологічних уявлень і не змінилася зовсім кількість дошкільників, які мають високий рівень. Зовсім інша ситуація склалася у експериментальній групі, в ній значно покращилися показники на всіх рівнях оцінювання: на 23% зменшилася кількість учасників з низьким рівнем знань, на 14% і на 9% збільшилася кількість дітей, що відповідають відповідно середньому та високому рівню знань. Ми пояснюємо такий результат тим, що спеціально створені педагогічні умови, а саме організація розвивального екологічного середовища, дали очікуваний позитивний результат у формуванні екологічних знань дітей дошкільного віку.

Таблиця 3.9

Уміння створювати логічні ланцюжки (до і після експерименту)

Рівень	<i>низький</i>		<i>середній</i>		<i>високий</i>	
бали	<i>1 - 5</i>		<i>6 - 8</i>		<i>9 - 10</i>	
	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>
КГ	13 (59%)	10 (46%)	7 (30%)	9 (41%)	2 (11%)	3 (13%)
ЕГ	14 (62%)	6 (27%)	6 (27%)	12 (55%)	2 (11%)	4 (18%)

За сформованістю умінь мислити логічно та створювати відповідні логічні ланцюжки, що стосуються об'єктів природи після проведеного експерименту змінилися показники обох досліджуваних груп дітей. Однак, зміни, які відбулися в експериментальній групі, суттєвіші. Пояснимо їх детальніше: у КГ на 7% зменшилася кількість дітей, які мають низький рівень, на 11% і на 2% збільшилася кількість дітей, які мають відповідно середній і високий рівень таких умінь; у ЕГ на 35% зменшилася кількість учасників експерименту з низьким рівнем умінь, на 28% і на 7% збільшилася кількість дошкільників з середнім і високим рівнем відповідно. Такі позитивні зміни, що передбачалися, ми пояснюємо тим спеціальним педагогічним впливом, який нами був реалізований і який позитивно впливає на формування екологічних знань дітей дошкільного віку.

**Рівень сформованості умінь і навичок доглядати за об'єктами природи
(до і після експерименту)**

Рівень	<i>низький</i>		<i>середній</i>		<i>високий</i>	
бали	1 - 5		6 - 8		9 - 10	
	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>	<i>до експерим.</i>	<i>після експерим.</i>
КГ	9 (41%)	4 (18%)	7 (32%)	10 (46%)	6 (27%)	8 (36%)
ЕГ	10 (46%)	3 (13%)	8 (36%)	6 (27%)	4 (18%)	13 (60%)

Розуміння дітьми значення своєї поведінки і своїх вчинків по відношенню до об'єктів природи, догляд за ними, спільна з батьками участь у різних екологічних заходах суттєво покращили показники в обох групах. Практична діяльність та результат роботи, яку виконали діти власними зусиллями набагато цікавіші та цінніші для збереження і охорони природного довкілля, на триваліший час залишаються в пам'яті дітей, що призводить до більш ефективного формування екологічних знань та екологічної культури дошкільників. Зробимо порівняльний аналіз отриманих результатів: у КГ на 23% зменшилася кількість дітей, що мають низький рівень екологічної діяльності, на 14% збільшилася кількість дітей, що мають середній рівень та на 9% збільшився показник високого рівня практичної діяльності дошкільників. Якщо говорити про учасників ЕГ, то маємо наступні результати: на 33% зменшилася кількість дітей, які мають низький рівень екологічної діяльності і на 42% збільшилася кількість дітей з високим рівнем поведінки у природі. Такі суттєві позитивні зміни ми пояснюємо впливом реалізованих педагогічних умов з формування екологічних знань дітей старшого дошкільного віку. Саме такі результати переконують, що активне спілкування з дітьми має велику силу.

Висновки до третього розділу

Порівняльний аналіз рівня сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку до і після експерименту дозволяє зробити висновок про те, що впровадження спеціальних педагогічних умов, таких як організація розвивального екологічного середовища; включення дітей у природоохоронну діяльність; взаємодія ЗДО з дітьми та їх батьками сприяє підвищенню ефективності процесу формування екологічних знань дітей дошкільного віку. Це відобразилось у кількісних і якісних показниках. Діти краще стали виконувати теоретичні загальнорозвивальні завдання та завдання екологічного змісту, створювати логічні ланцюжки та здійснювати посилену практичну діяльність у природному довкіллі.

У ході бесід з дітьми ми помітили, що у них підвищився інтерес до навколишнього світу, вони стали більше звертати увагу на зовнішні ознаки та властивості об'єктів живої природи, а також демонструвати ці знання близьким і рідним.

Отже, проведена експериментальна робота підтвердила той факт, що реалізація педагогічних умов формування екологічних знань дітей дошкільного віку сприяє підвищенню рівня їхнього загального розвитку, допомагає краще орієнтуватися у природному довкіллі, спонукає до активної участі у заходах щодо збереження та примноження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

Формування екологічних знань людини відбувається тривалий період, а інколи і протягом усього життя. Фундамент цих знань закладається у дошкільні роки. Інтерес до процесу формування екологічних знань та екологічної культури дітей дошкільного віку відображається у численних наукових дослідженнях, у появі освітніх програми з екологічного напрямку, які визначають зміст таких знань на кожному віковому етапі, форми організації роботи з дітьми, методи та засоби необхідні для здійснення даного процесу.

У різносторонньому розвитку обистості дитини особливе значення має розвивальне середовище, яке формує підґрунтя для різних видів подальшої активної діяльності дитини спільно з дорослими, а також стає основою її самостійної діяльності у дорослому житті. Безпосереднє спілкування з природою в умовах екологічного розвивального середовища закладу дошкільної освіти дає дітям більш яскраві враження та емоції, ніж читання книг чи перегляд фото та відео. Така діяльність дає дитині можливість отримувати інформацію про об'єкти природи всіма органами чуттів. Організація розвивального екологічного середовища в ЗДО забезпечує подальше включення дітей у природоохоронну діяльність на всіх етапах дорослішання.

Взаємодію дитини з природою організовує вихователь. Педагог також організовує екологічну просвітницьку роботу з батьками, оскільки вони теж є учасниками формування екологічних знань дітей. Особисте ставлення дорослого до природи, яке бачить дитина, відображається у її свідомості. Тому екологічна культура батьків та їх відношення до світу природи є частиною формування екологічних знань дітей. Роботу з батьками вихователь здійснює у різних напрямках і це приносить усім сторонам неабияке задоволення та користь.

У третьому розділі магістерської роботи наведені результати експериментального дослідження, у ході якого ми з'ясовували вплив спеціально створених педагогічних умов на покращення рівня сформованості екологічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Опрацювавши результати нашого дослідження ми прийшли до висновку, що зазначені педагогічні умови є важливим фактором формування стійких екологічних знань дошкільників і ефективні, якщо їх створювати системно та в поєднанні.

Результати, які ми отримали після проведення експерименту, підтвердили гіпотезу, висунуту нами на початку роботи: впровадження спеціально організованих педагогічних умов, таких як організація розвивального екологічного середовища; включення дітей у природоохоронну діяльність; взаємодія ЗДО з дітьми та їх батьками сприяє підвищенню ефективності процесу формування екологічних знань дітей дошкільного віку та забезпечує їх стійкість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анацька Н. В. Екологічна освіта: знання і життєво-ціннісні орієнтації сучасної людини. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук*. Київ, 2016. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Anatska_30.06.2016_disertaz.pdf (дата звернення 19.08.2019).
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/doshkilna-osvita> (дата звернення 09.09.2019).
3. Баблицька Т. В. Робота бібліотеки з екологічного виховання. *Шкільний світ*, 2001. № 18. С. 7-12.
4. Балашова С. Спостереження за природою як засіб екологічного виховання. *Початкова школа*, 2005. № 3. С. 19-21.
5. Балащенко Л. Работа с родителями по экологическому воспитанию детей. *Ребенок в детском саду*, 2002. № 5. С. 80-82.
6. Бєленька Г. В., Гапченко В. А. Формування емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей п'ятого року життя засобом художнього слова. *Молодий вчений*, 2018. №8.1. С.7-11.
7. Бєленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи : старший дошкільний вік. Київ, 2013. 116 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3867/2/G_Belenky_O_Polovin%D0%B0_T_Naumenko_PANW_PED_PI.pdf (дата звернення 19.06.2019).
8. Біла І. Вчимо дивитися, бачити й творити. *Дошкільне виховання*, 2004. № 4 . С. 14-18.
9. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів, 1996. 72 с.
10. Бобильова Л., Дупленко О. Про програму екологічного виховання старших дошкільників. *Дошкільне виховання*, 1998. № 7. С. 36-42.

11. Веретеннікова О. О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Київ, 1999. 371 с.
12. Висоцька О. Є. Екологічна культура особистості на основі формування індивідуальної свідомості. *Відкритий урок*, 2003. № 13/15. С. 73–76.
13. Гончарова Е. В. Теория и методика экологического образования детей дошкольного возраста : курс лекций для студентов высших педагогических учебных заведений. Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та, 2008. 326 с.
14. Горопах Н. Методика преподавания природоведения. Москва: Провещение, 2004. 218 с.
15. Гродзинський Д., Курик М. Сучасна екологічна освіта: передумови, принципи, завдання. *Початкова школа*, 2001. № 10. С. 6-14.
16. Диденко В., Диденко Л., Кондрашова-Диденко В. Возрастная и педагогическая психология: хрестоматия. Москва: Академия, 2008. 1045 с.
17. Дитячі досліді з об'єктами природи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/profesijna-skarbnichka> (дата звернення 26.09.2019).
18. Довідник цікавих фактів та корисних знань. URL: <https://dovidka.biz.ua/zagadki-pro-vodu-ukrayinskoyu/> (дата звернення 16.03.2019).
19. Дробноход М. І., Вольвач Ф. В., Іващенко С. Г. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою. Київ: МАУП, 2000. 75 с.
20. Дядечко Т. Мандруємо екологічною стежиною. *Дошкільне виховання*, 2002. № 5. С. 26-35.
21. Екологічне виховання дітей дошкільного віку : із досвіду роботи ЗДО. URL: <https://sites.google.com/site/dnzsonecko34/ekologicne-vihovanna> (дата звернення 14.09.2019).

22. Екологічний розвиток дошкільника: інформативні матеріали. URL: <https://vseosvita.ua/library/ekologicnij-rozvitok-doskilnika-informativni-materiali-122143.html> (дата звернення 01.11.2019).
23. Екологічні терміни. URL: <http://esu.com.ua/> (дата звернення 10.10.2019).
24. Екологічні терміни. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення 10.10.2019).
25. Екологічні терміни. URL: https://pidruchniki.com/15410104/ekologiya/prirodooohoronna_diyalnist_pidpriyemstv (дата звернення 10.10.2019).
26. Живіріхіна Л. А. Формування екологічної компетентності дошкільників. *Таврійський вісник освіти*, 2014. № 4(48). С. 69-75.
27. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення 12.10.2019).
28. Замрозович-Шадріна С. Р. Погляди на екологічне виховання дітей дошкільного віку. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/9634/1/Zamrozevuch-Shadrina.pdf> (дата звернення 27.09.2019).
29. Зверев И. Д., Горощенко В. П., Степанов И. Л. Методика преподавания природоведения: учебное пособие [для учащихся педагогических училищ]. Москва: Просвещение, 2004. 542 с.
30. Зеніна Т. Робота з батьками з екологічного виховання дошкільників. *Дошкільне виховання*, 2000. № 7. С. 58-63.
31. Зеніна Т. Спостерігаємо, пізнаємо, любимо. *Дошкільне виховання*, 2003. № 7. С. 45-49.
32. Зерщикова Т., Ярошевич Т. Екологічний розвиток у процесі ознайомлення з навколишнім. *Дошкільне виховання*, 2005. № 7. С. 3-9.

33. Іванова Т. В. Екологічна освіта як базова складова екологічної політики держави. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія*, 2017. № 11. С. 53-58
34. Иванова А. В. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду. Москва: ТЦ Сфера, 2003. 56 с.
35. Ігри з природнім матеріалом. URL: https://slovyanochka.at.ua/publ/igri_z_prirodnim_materialom/1-1-0-30 (дата звернення 19.10.2019).
36. Іщенко Л. В. Змістова характеристика екологічного виховання дітей 6-7 років. *Наука і освіта*, 1998. № 1/2. С. 41-45.
37. Йозова О. Наочні посібники в екологічному вихованні. *Дошкільне виховання*, 2005. № 7. С. 70-73.
38. Кваша Б. Ф. Воспитательная педагогика А.С.Макаренко. URL: <http://antonmakarenko.narod.ru/Poltava2002/materi/kvacha.htm> (дата звернення 10.09.2019).
39. Кириєнко Т. Цікаве природознавство: активні методи екологічного виховання. *Початкова школа*, 2007. № 7. С. 10-11.
40. Коломина Н. В. Воспитание основ экологической культуры в детском саду. Москва: ТЦ Сфера, 2004. 144 с.
41. Колонькова О. Поводитися з позиції екологічної доцільності. *Шкільний світ*, 2004. № 39. С.1-6.
42. Колонькова О. Технології екологічного виховання. *Шкільний світ*, 2003. № 5. С. 3-15.
43. Кот Н. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика, 2008. 304 с.
44. Кочергіна С. Т. Наш дім – Земля. *Дошкільне виховання*, 2004. № 7. С. 50-53.
45. Крюковська О. А., Гасило Ю. А., Злобіна К. О. Екологічна складова в сучасній освіті українців. URL:

http://www.rusnauka.com/26_OINXXI_2009/Ecologia/51333.doc.htm (дата звернення 13.09.2019).

46. Курняк Л. Д. Технології екологічного виховання. *Шкільний світ*, 2003. № 5. С. 32-38.

47. Курова А. Е., Власенко Р. П., Сорочинська О. А. Зміст та завдання екологічного виховання дітей дошкільного віку в умовах ДНЗ. *Біологічні дослідження*, 2018. С. 387-389. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/27369/1/387-389%281%29.pdf> (дата звернення 26.08.2019).

48. Лабій Ю. Педагогічні основи екологічного виховання. *Вертикаль*, 2001. № 1. С. 10-12.

49. Лазебна О. Проблемні ситуації як засіб формування активної екологічної позиції. *Рідна школа*, 2004. № 5. С. 37–39.

50. Лапшина С. Теоретичні основи екологічного виховання дітей дошкільного віку. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/3884> (дата звернення 21.05.2019).

51. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей. Івано-Франківськ, 1999. 107 с.

52. Лисенко Н. В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*, 2004. № 25-26. С. 10-44.

53. Мономах В. Повчання дітям. URL: http://xram-iliya-muromec.io.ua/s90717/pouchenie_detyam_vladimira_monomaha (дата звернення 19.10.2019).

54. Морозова Л. Виховання екологічної культури особистості. *Вища освіта України*, 2001. №2. С. 88-92.

55. Мусієнко М., Пруцакова О. Дидактичні ігри в екологічному вихованні. *Біологія і хімія*, 2000. № 6. С. 37-39.

56. Нарочна Л. К., Ковальчук Г. В., Гончарова К. Д. Методика викладання природознавства. Київ: Вища школа, 2000. 450 с.

57. Ніколаєва С. Методика викладання природознавства: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2000. 301 с.
58. Ніколаєва С. Н. Ознайомлення дошкільників з живою природою. *Виховання дошкільнят*, 2000. № 7. С. 31-38.
59. Ніколаєва С. Н. Огляд зарубіжних і вітчизняних програм екологічної освіти і виховання дітей. *Дошкільне виховання*, 2002. № 7. С. 52-64.
60. Ніколенко Н. Виховання ціннісного ставлення до природи. *Біологія і хімія в школі*, 2002. №2. С. 44-46.
61. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 03.09.2019).
62. Організація природоохоронної діяльності учнів. URL: <https://studfiles.net/preview/2412420/page:15/> (дата звернення 16.11.2019).
63. Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні. URL: <http://ecoosvita.org.ua/storinka/shcho-take-suchasna-ekologichna-osvita-v-ukrayini> (дата звернення 11.07.2019).
64. Освітні програми розвитку дітей дошкільного віку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej> (дата звернення 10.09.2019).
65. Ошуркевич Н. Особливості створення та використання екологічної стежини в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. *Освітологічний дискурс*, 2018. №3-4. С. 209-221. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/544/451> (дата звернення 18.06.2019).
66. Павлова Л. Ігри як засіб еколого-естетичного виховання. *Дошкільне виховання*, 2002. № 10. С. 40-49.
67. Павлова Л. Про значення туристичної діяльності в екологічному вихованні. *Дошкільне виховання*. № 7. С. 74-77.
68. Парамонова Л. Конструювання з природного матеріалу. *Дошкільне виховання*, 2005. № 7. С. 90-96.

69. Пелипенко І. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти та бітьків у формуванні екологічних знань дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*. Луцьк, 2019. С.79-80.
70. Плохій З. Екологічне виховання та природоохоронна робота в школі. *Біологія*, 2004. № 35. С. 12-28.
71. Плохій З. П. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу : інноваційні підходи. *Дошкільне виховання*, 2010. №7. С.6-10.
72. Половинко Г. Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання. *Краєзнавство. Географія. Туризм*, 2004. № 16. С. 4-9.
73. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ, 2004. 456 с.
74. Про затвердження Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 р. № 1176. *Вища школа*, 2013. № 9. С. 103-113.
75. Рижова Н. Екологічний проект «Здрастуй, дерево». *Дошкільне виховання*, 2002. № 3. С. 38-47.
76. Робота з батьками. URL: <https://slovyanochka.at.ua> > publ > formi_roboti_... (дата звернення 26.10.2019).
77. Саморукова П. Г. Методика ознайомлення дітей с природой в детском саду. Москва: Просвещение, 1991. 240с.
78. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
79. Смирнова В. В. Тропинка в природу. Санкт-Петербург, 2001. 154с.
80. Степанюк А. Формування емоційно-ціннісного ставлення до живої природи. *Шлях освіти*, 1999. № 4. С. 12-14.
81. Сухомлинський В. О. Дівчинка і ромашка. URL: <http://megaznaika.com.ua/kazka/divchynka-i-romashka-vasyl-suhomlynskyj/> (дата звернення 14.04.2019).
82. Тихеева Е. И., Пакулова В. М., Кузнецова В. Н. Методика преподавания природоведения. Москва: Просвещение, 2001. 300 с.

83. Труш Н. В., Победаш Г. А. Вода – еліксир життя. Методико-бібліографічний покажчик. Краматорськ, 2011. URL: <https://en.calameo.com/read/0028742811fc0e14c4da2> (дата звернення 01.04.2019).

84. Ушинський К. Д. Про народність у громадянському вихованні. Вибрані твори. Київ, 1983. 246 с.

85. Химинець О. Психолого-педагогічні основи екологічного виховання. *Початкова школа*, 1998. № 4. С. 38-40.

86. Химинець О., Талапканич М., Химинець В. Психолого-педагогічні аспекти екологічного виховання в сучасних умовах. *Обрії*, 1997. №1. С.47-51.

87. Хлонь Н. Стежина екологічних знань і вмінь. *Початкова школа*, 1999. № 10. С. 21-22.

88. Холомкина А. И. Осенняя экскурсия в парк. *Начальная школа*, 2007. № 9. С. 63-65.

89. Целіщева В., Большакова М. Дикі тварини: інтегровані заняття по ознайомленню з природою і розвитку елементарних математичних уявлень. *Дошкільна освіта*, 2003. № 7. С. 53-64.

90. Цибульняк С. О. Сучасний зміст екологічного виховання і сучасні підходи до нього. URL: <https://vseosvita.ua/library/sucasnij-zmist-ekologinogo-vihovanna-i-sucasnni-pidhodi-do-nogo-65284.html> (дата звернення 25.10.2019).

91. Шаповал Н. В. Консультація для батьків «Природно-екологічне виховання дітей дошкільного віку». URL: <http://ooiuv.odessaedu.net/uk/article/konsultatsiya-dlya-batkiv-prirodno-ekologichne-vik.html> (дата звернення 20.10.2019).

92. Шевців З. Екологічне виховання: з досвіду роботи школи В. О. Сухомлинського. *Завуч*, 2002. № 32. С. 4-21.

93. Якименко С. Екологічні знання – фундамент для формування світогляду. *Початкова освіта*, 2001. № 16. С. 2-13.

94. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2003. 326 с.

95. Ясинська А. Психолого-педагогічні умови організації екологічного виховання. *Рідна школа*, 2003. № 3. С.13-15.

ДОДАТКИ

Додаток А

Словник «екологічних» термінів

Довкілля (навколишнє природне середовище) – всі живі та неживі об'єкти, що природно існують на Землі або в деякій її частині.

Дослід (експеримент) – особливий вид спостереження, що організовується у спеціально створених умовах.

Екологічні знання – відомості про взаємозв'язок рослин і тварин із середовищем проживання, їх пристосованості до нього, «про людину як частини природи»; про використання природних багатств, забруднення навколишнього середовища тощо.

Екологічна культура особистості – сукупність поглядів, знань і переконань, що відображають систему «суспільство - природа» і спрямованих на розумне, дбайливе ставлення до природи, активні дії на її захист і формування екологічної свідомості.

Екологічна освіта – організовані зусилля для вивчення особливостей функціонування природних середовищ та, зокрема, здатності людини керувати поведінкою й екосистемами для сталого розвитку та життя.

Екологічна свідомість – вищий рівень психічного відображення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексія щодо місця і ролі людини в біологічному, фізичному та хімічному світі, а також саморегуляція даного відображення.

Екологічне виховання – засвоєння знань про важливі взаємозалежності у природі; виховання бажання спілкуватися з природою; формування перших навичок природодоцільної поведінки.

Екологічний світогляд – продукт екологічного виховання і екологічної освіти.

Екологічне мислення – масова занепокоєність населення становищем навколишнього середовища.

Екологічні відносини – специфічні відносини у галузі взаємодії суспільства з довкіллям.

Екологічне право – система правових норм і принципів, якими регулюються та охороняються суспільні відносини щодо охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Екологічний простір – невелика територія або окреме приміщення, зайняте об'єктами природи і має певне функціональне призначення.

Екологія – наука, що вивчає закономірності взаємостосунків організмів з довкіллям, а також організацію і діяльність надорганізованих систем.

Метод – спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователя і дітей, спрямованої на найкраще засвоєння знань, набуття умінь і навичок, розвиток пізнавальної активності, самостійності.

Праця в природі – один з основних методів ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.

Природа (у широкому розумінні) – органічний і неорганічний матеріальний світ, Всесвіт, у всій сукупності і зв'язках його форм, що є об'єктом людської діяльності і пізнання, основний об'єкт вивчення науки, включно з тим, що створене діяльністю людини.

Природа (у вузькому розумінні) – те, що не створене людською діяльністю.

Природоохоронна діяльність – будь-яка діяльність, спрямована на збереження якості навколишнього середовища на рівні, що забезпечує стійкість біосфери.

Спостереження – цілеспрямоване, планомірне сприймання предметів і явищ навколишнього світу.

Формування екологічних знань дітей

за освітньою програмою від двох до семи років «Дитина»

(розділ «Дитина у природному довкіллі»)

Розподіл дітей за групами	Освітні завдання	Зміст педагогічної роботи
<i>перша молодша група «Крихітки» (3-й рік життя)</i>	Формувати у дітей вміння: обстежувати об'єкти природи; називати окремі з них; емоційно відгукуватись на спілкування.	Дати дітям знання про: об'єкти і явища природи (грунт, пісок, глину, воду, дощ, сніг (лід), вітер, сонце). Привчати дітей сприймати рослини як живих істот, вчити помічати і називати рослини найближчого оточення. Вчити дітей розрізняти і називати свійських та диких тварин, формувати елементарні уявлення про характерні зовнішні ознаки тварин, називати їхні частини тіла та формувати вміння догляду за тваринами.
<i>друга молодша група «Малята» (4-й рік життя)</i>	Навчати дітей: обстежувати і правильно називати об'єкти та явища природи; передавати свої відчуття від спілкування з природою через різні види діяльності; спільно з дорослим виконувати нескладні трудові дії, спрямовані на збереження та поліпшення природного довкілля.	Розширювати екологічні знання дітей. Вчити їх помічати, на основі спостережень, характерні сезонні явища та зміни в природі відповідно до пір року, давати елементарну характеристику і вміти порівнювати: сонце, вітер, стан неба, опади, вода, грунт, рослини, тварини.
<i>середня група «Чомусики» (5-й рік життя)</i>	Навчати дітей: розрізняти особливості зовнішнього вигляду,	Продовжувати формувати знання про характерні особливості різних об'єктів

	умов життя та розвитку доступних об'єктів та явищ природи; встановлювати найпростіші зв'язки і залежності в природі; виконувати спільно з дорослим та самостійно трудові дії в природному довіллі; виховувати шанобливе ставлення до всіх проявів життя; формувати доцільну поведінку в природі.	природи відповідно до сезонів; підвести дітей до розуміння руху сонця небосхилом, стану неба та ґрунту, рівня опадів. Формувати вміння ощадливого використання водних ресурсів. Розширити знання дітей про зміни в рослинному і тваринному світі, встановлювати елементарні зв'язки між явищами природи і змінами в житті рослин і тварин; дати елементарні знання про гриби. Ознайомити дітей з правилами охорони тварин і рослин в різні пори року. Залучати дошкільників до облаштування місць для годування птахів на ділянці дошкільного закладу. Продовжувати вчити дітей дотримуватись правил поведінки в природі.
<i>старша група:</i> <i>«Фантазери-мрійники»</i> <i>(6-й рік життя)</i> <i>та</i> <i>«Дослідники»</i> <i>(7-й рік життя)</i>	Формувати у дітей узагальнені знання про природу нашої планети, практичне вміння розрізняти на карті та глобусі материки, острови, океани, моря, річки, озера, ціннісне ставлення до природи нашої планети; узагальнювати знання дітей про повітря та розрізняти його ознаки; формувати знання про тверду поверхню планети; вчити досліджувати ґрунт; узагальнювати знання про воду та розрізняти	Продовжувати формувати у дітей уявлення про вплив сонячного тепла та світла на сезонні зміни в природі та житті людей. Дати елементарні знання про рух повітря, формувати початкові уявлення про грози. Під час спостережень, екскурсій та праці на природі продовжувати формувати уявлення про рослини, особливості їх розповсюдження, залучати до посильної праці на природі. Продовжувати формувати уявлення про тваринний світ: комах, риб, птахів, звірів; підвести до розуміння свійських

	стани води; розширити знання про явища природи; ознайомити з істотними ознаками об'єктів рослинного і тваринного світу та навчати їх групувати відповідно до ознак.	і диких тварин, умови їх проживання, зимуючих і перелітних птахів. Продовжувати навчати дітей описувати погоду в різні дні та в різні пори року. Формувати вміння дітей з природодоцільної поведінки, використання об'єктів і явищ природи як джерела естетичної, моральної, інтелектуальної насолоди; ознайомлювати дітей із професіями людей, які працюють у сфері природи. Формувати знання про природу планети Земля, модель Землі, формувати знання про Всесвіт та Сонячну систему. Навчати дітей називати місяці року. Сприяти усвідомленню у дітей того, що природне довкілля змінюється внаслідок людської діяльності. Стимулювати інтерес дітей до отримання нових знань про природу.
--	--	---

Формування екологічних знань дітей
за освітньою програмою «Світ дитинства»
(освітня лінія «Дитина у природному довкіллі»)

Розподіл дітей за групами	Освітні завдання	Зміст педагогічної роботи
<i>молодий дошкільний вік</i>	Формувати у дітей вміння: обстежувати об'єкти природи; називати окремі з них; емоційно відгукуватись на спілкування. Навчати дітей: обстежувати і правильно називати об'єкти та явища природи; передавати свої відчуття від спілкування з природою через різні види діяльності; спільно з дорослим виконувати нескладні трудові дії, спрямовані на збереження та поліпшення природного довкілля.	
<i>середній дошкільний вік</i>	Навчати дітей: розрізняти особливості зовнішнього вигляду, умов життя та розвитку доступних об'єктів та явищ природи; встановлювати найпростіші зв'язки і залежності в природі; виконувати спільно з дорослим та самостійно трудові дії в	Продовжувати формувати знання про характерні особливості різних об'єктів природи відповідно до сезонів; підвести дітей до розуміння руху сонця небосхилом, стану неба та ґрунту, рівня опадів. Формувати вміння ощадливого використання водних ресурсів. Розширити знання дітей про зміни в рослинному і

	природному довкіллі; виховувати шанобливе ставлення до всіх проявів життя; формувати доцільну поведінку в природі.	тваринному світі, встановлювати елементарні зв'язки між явищами природи і змінами в житті рослин і тварин; дати елементарні знання про гриби. Ознайомити дітей з правилами охорони тварин і рослин в різні пори року. Залучати дошкільників до облаштування місць для годування птахів на ділянці дошкільного закладу. Продовжувати вчити дітей дотримуватись правил поведінки в природі.
<i>старший дошкільний вік</i>	Формувати у дітей узагальнені знання про природу нашої планети, практичне уміння розрізняти на карті та глобусі материки, острови, океани, моря, річки, озера, ціннісне ставлення до природи нашої планети; узагальнювати знання дітей про повітря та розрізняти його ознаки; формувати знання про тверду поверхню планети; вчити досліджувати ґрунт; узагальнювати знання про воду та розрізняти стани води; розширити знання про явища природи; ознайомити з істотними ознаками об'єктів рослинного і тваринного світу та навчати їх групувати відповідно до ознак.	Продовжувати формувати у дітей уявлення про вплив сонячного тепла та світла на сезонні зміни в природі та житті людей. Дати елементарні знання про рух повітря, формувати початкові уявлення про грози. Під час спостережень, екскурсій та праці на природі продовжувати формувати уявлення про рослини, особливості їх розповсюдження, залучати до посильної праці на природі. Продовжувати формувати уявлення про тваринний світ: комах, риб, птахів, звірів; підвести до розуміння свійських і диких тварин, умови їх проживання, зимуючих і перелітних птахів. Продовжувати навчати дітей описувати погоду в різні дні та в різні пори року. Формувати у дітей з природодоцільної поведінки, використання об'єктів і явищ

		природи як джерела естетичної, моральної, інтелектуальної насолоди; ознайомлювати дітей із професіями людей, які працюють у сфері природи. Формувати знання про природу планети Земля, модель Землі, формувати знання про Всесвіт та Сонячну систему. Навчати дітей називати місяці року. Сприяти усвідомленню у дітей того, що природне довкілля змінюється внаслідок людської діяльності. Стимулювати інтерес дітей до отримання нових знань про природу.
--	--	--

**Схема спостережень за об'єктами природи, які проводилися
до початку експерименту**

Спостереження за явищами неживої природи

- 1) оцінка естетичного вигляду, особливостей явища природи;
- 2) визначення доступних розумінню дітей причин та зв'язків явища;
- 3) значення цього явища в житті природи, діяльності людини.

Спостереження за явищами живої природи

- 1) оцінка естетичного вигляду і особливостей будови живої істоти;
- 2) вимоги до умов проживання;
- 3) значення живих істот для природи та життя людини;
- 4) інтерпретація сприйнятого у системі знань дітей.

Ігри з природнім матеріалом

Ігри із світлом: «Дожени сонячного зайчика», «Влучи в ціль», «Не наступи на тінь», «Покажи» або «Прочитай» (пальчиковий тіньовий театр), «Обери ведучого», «Сонячний світлофор» та ін.;

Ігри з повітрям: «Пір'інко, лети» (пух тополі, парашутики кульбаби, насіння рослин, що літає тощо), «Ігри з вітрячком», «Пускання повітряного змія», «Флюгер», «Листопад» та ін.;

Ігри з водою: «Кольорова водичка», «Ллється весела водичка», «Тоне-плаває», «Хвиля», «Перенеси воду ложечкою» та ін.;

Ігри з піском: «Зроби гірку», «Ямка», «Прокопай рів», «Висип доріжку», «Намалюй паличкою», «Заховай іграшку в піску», «Знайди іграшку в піску», «Пасочки для ляльки», «Будинки», «Триярусна башточка», «Паркани», «Вагони», «Чудернацькі візерунки» та ін.

Зауваження: для того, щоб можна було використовувати пісок для ігор, він має відповідати наступним вимогам: має бути чистим і вологим; через два дні його треба перекопувати; періодично (раз на тиждень) промивати водою із шланга; за потреби закривати поліетиленовою плівкою, щоб захистити його від забруднення; пісок має бути розташований у тіні (діти не перегріваються, пісок не пересихає).

Дитячі дослід з об'єктами природи

«Вода»

1. **Мета:** навчити розрізняти стан води (холодна, тепла, гаряча, чиста, забруднена).

Матеріал: три склянки з водою різної температури, дві прозорі банки з чистою та забрудненою водою (вкинути грудочку землі).

Умови: звичайне приміщення за будь-якої пори року.

Хід дослід:

Розглянути з дітьми три однакові склянки з водою. Запитати: чи однакова вода в них? (Так, зовні однакова). Запропонувати по черзі відчувати на дотик. З'ясувати, яка температура води у склянках, як використовують різну воду.

Розглянути дві банки з водою. Запитати: чим вони відрізняються? Показати дітям, що крізь забруднену воду погано видно предмети. Підкреслити, що чиста вода прозора, не має ні запаху, ні кольору.

Висновок: вода може бути різною.

2. **Мета:** продемонструвати перетворення води у газоподібний стан.

Матеріал: спиртівка, сірники, прозора колба з водою, невеличка покритка з будь-якої посудини.

Умови: звичайне приміщення, обов'язкове додержання правил безпеки.

Хід дослід: Незначну кількість води у прозорій колбі довести до кипіння. Потримати покритку над колбою й розглянути з дітьми краплі на ній. Поспостерігати за парою і за поступовим зменшенням кількості води у колбі.

Висновок: вода від нагрівання перетворюється у дрібні крапельки (пару) й піднімається вгору.

«Рослини»

1. **Мета:** показати значення води для росту рослин.

Матеріал: дві прозорі банки (з водою та без води), дві однакові цибулини.

Хід дослідіу: Довготривале спостереження за змінами, що відбуваються з цибулинами у банках.

Висновок: для росту рослин необхідна вода.

2. **Мета:** продемонструвати необхідність тепла для росту рослин.

Матеріал: дві однакові гілочки вишні (або іншого дерева), дві вази з водою.

Умови: місяці лютий, березень.

Хід дослідіу: Поставити одну вазу з гілочкою в кімнаті, другу – в прохолодному місці (між рамами). Спостерігати за змінами, порівнюючи стан гілочок, порівнювати зі станом дерев на подвір'ї.

Висновок: для росту рослин необхідне тепло.

«Тварини»

1. **Мета:** визначити кількість корму, необхідного для акваріумних риб.

Матеріал: акваріум з рибками, корм, плаваюча годівничка, ложечка-мірка.

Хід дослідіу: Зранку насипати корм в годівничку, відміряючи його міркою. Оглянути її через 15 хвилин. Якщо корму залишилося багато або ж його не залишилося зовсім, повторити дослід наступного дня. Кількість корму вважати достатньою, коли його в годівничці залишиться небагато. Дослід повторювати два-три рази на рік.

2. **Мета:** з'ясувати дію органів чуття тварин.

Матеріал: різні види корму (залежно від того, яка тварина задіяна в досліді).

Хід дослідіу: Розкласти перед кішкою (чи іншою твариною) закриті пакетики з рибою, м'ясом, печивом, морквою. Спостерігати, до якого з них вона підійде. Пошепки покликати тварину. Спостерігати за її діями.

«Пісок»

Мета: розширити та поглибити уявлення дітей про пісок – сипкий, вологий – з вологого піску можна ліпити, пісок стає вологим, якщо його полити, після дощу, вранці від роси; розвивати допитливість, бажання пізнавати взаємозалежності у стані речей під час їх взаємодії. Ще задовго до того, як дітей цілеспрямовано ознайомлять з властивостями піску, вони

пізнають їх самостійно (або під керівництвом педагога) у другій групі раннього віку та у першій молодшій під час ігор з піском на груповому майданчику чи в груповій кімнаті. Однак ці уявлення мають стихійний, неусвідомлений характер. У процесі спостережень у другій молодшій та середній групах пояснення властивостей піску супроводяться діями вихователя і дітей, спрямованими на перехід піску з одного стану в інший. Спостереження варто проводити за різної погоди під час прогулянки дітей на свіжому повітрі.

1. **Хід дослід:** Кожній дитині запропонувати взяти трішки сухого піску, покласти на долоні й розтерти. Чому розтирається пісок? З чого він складається? Якого розміру окремі піщинки? Якого кольору? Чи скріплюються вони у грудку?

2. **Хід дослід:** Взяти трішки сухого піску й з висоти піднятої руки висипати його на дощечку для ліплення. Що сталося з піском? Чому? Чому на майданчику пісок розсипався по всій ділянці?

Висновок: Сухий пісок – сипкий.

3. **Хід дослід:** Кожен насипає гірку піску на дощечку і змочує водою. Пісок ліпиться? Чому? А глина? Висновки діти роблять самостійно. Для закріплення та поглиблення знань дітей доцільно використовувати кадри діафільму «Про глину і пісок».

Робота з батьками щодо екологічного виховання дітей

Запитання до батьків, чиї діти виявляють жорстокість у ставленні до тварин:

1. Чи є у вас вдома птахи, риби, рослини?
2. Як ставиться дитина до них у сім'ї, на вулиці?
3. Чи виявляє співчуття, співпереживання?
4. Як ви самі ставитеся до тварин?
5. Які види спільної діяльності у спілкуванні з природою практикуються у вас вдома?

Поради батькам, чиї діти виявляють жорстокість у ставленні до природи:

1. Прочитайте разом із дитиною книги про природу.
2. Запропонувати, якщо вдома немає об'єкта природи, завести його і разом доглядати.
3. Надати разом з дитиною допомогу тваринам на вулиці.

Запитання до батьків, чиї діти байдужі до тварин:

1. Чи є у вас вдома об'єкти природи?
2. Чи виявляє дитина до них інтерес?
3. Чи є бажання у дитини доглядати за ними? Чи виявляє вона самостійність у наданні допомоги?
4. Чи замислювалися ви над тим, як привернути увагу дитини, викликати інтерес до природи? Щоб ви запропонували для підтримки інтересу до природи?
5. Як вважаєте, чи впливає ваша поведінка на формування ставлення дитини до природи?

Екологічна тематика ширм для батьків

1. Азбука поведінки в природі.
2. Прогулянки у природу.
3. Увійди в природу другом!
4. Зелена аптека.
5. У ліс по гриби.
6. Наші друзі – комахи.
7. Пожежа – це лихо лісу!
8. Первоцвіти – вісники весни!
9. Давайте берегти воду!
10. Тварини у вольєрах – добре це чи погано?

«Дівчинка і ромашка»

В. Сухомлинський

Ясної сонячної днини маленька дівчинка вийшла погратися на зелену галявину. Раптом вона почула плач. Прислухалася дівчинка і зрозуміла, що плач доноситься десь з-під каменю, що лежить обабіч галявини. Камінь був невеликий, як голова кролика, але дуже твердий. Підійшла дівчинка до каменя і запитує:

– Хто там плаче під каменем?

– Це я, Ромашка, – почувся ледь вловимий голосок. – Звільни мене, дівчинко, тисне на мене камінь...

Відкинула дівчинка камінь і побачила ніжну, бліду стеблинку Ромашки.

– Спасибі тобі, дівчинко, – подякувала Ромашка, виструнчившись і зітхнувши на повні груди. – Ти звільнила мене з-під Кам'яного Гноблення.

– Як же ти потрапила під камінь? – запитала дівчинка.

– Обдурило мене Кам'яне Гноблення, – відповіла Ромашка, – коли я була маленьким насіннячком. Восени я шукала теплий куточок. Дало мені притулок Кам'яне Гноблення, обіцяло оберігати від холоду і спеки, дощу і вітру. А коли мені захотілося побачити Сонечко, воно ледве не розчавило мене. Я хочу бути твоєю, дівчинко.

Дівчинка приходила до Ромашки, і вони разом зустрічали схід Сонця.

– Як добре бути твоєю, дівчинко! – часто говорила Ромашка.

– А якби ти виросла в лісі або обабіч дороги? Якби ти була нічия? – запитала дівчинка.

– Я б умерла від горя, – тихо мовила Ромашка. – Але я знаю, що нічийх квітів не буває. Вони завжди чийсь. Он та Вогняна Маківка – вона дружить із Сонечком. Сонечко шепоче їй: «Ти моя, Вогняна Маківко». Я чую цей шепіт, коли сходить Сонце, а Маківка назустріч йому розкриває свої прекрасні

пелюстки. А он та Волошка – товаришка Весняного Вітру. Він першим щоранку прилітає до Волошки, будить її і шепоче: «Прокинься!»

Квітка не могла б жити, якби вона була нічиєю.

Рослини куточка живої природи

Назва рослини	Особливості
Кімнатний клен (Абутилон)	Походження – Бразилія. У природі росте на Гавайських островах, в Індії, Африці та Китаї. Стебло кущоподібне. Листя достатньо велике, схоже на клинове, зеленого або зеленого з білими цяточками кольору. Квіти у формі дзвіночків, бувають різного кольору. Потребує легкого поживного ґрунту, достатнього освітлення і помірного поливання. Розмножують рослину живцями та насінням.
Азалія	Походження – Китай та Японія. У природі росте на деяких територіях Північної Америки та Південної Європи. Стебло кущоподібне. Листя невелике, заокругленої форми, зеленого кольору. Квіти дуже красиві, бувають різного кольору. Потребує кислих ґрунтів, світлолюбна, поливання помірне. Розмножують її живцями.
Ванька мокрий (Бальзамін)	Походження – країни Африки і Азії. У природі росте у субтропічних зонах Індії, Азії, Африки, Америки. Стебло розгалуджене, соковите. Листя різних віддінків зеленого кольору, загостреної форми. Квіти найчастіше рожевого або червоного кольору з контрастною серединкою, але бувають і інших кольорів. Потребує легких, пористих ґрунтів, світлолюбна, любить багато вологи. Розмножують насінням.
Бегонія	Походження – Болівія. У природі росте в Південній Америці та на острові Шрі - Ланка. Стебло соковите Листя різної форми і різних кольорів. Квіти бувають різних кольорів, невеликих розмірів. Вимагає легкого пухкого ґрунту, затінку, помірного поливання. Розмножують їх насінням, листковими і стебловими живцями, поділом кореневища і бульб.

Китайська троянда (Гібіскус)	Походження – Китай. У природі росте в Україні, Казахстані та ін. Стебло деревовидне, з розгалудженнями. Листя зеленого кольору, достатньо великих розмірів. Квіти переважно червоного кольору, досить великих розмірів. Невибаглива рослина, яка краще росте і квітує у більш світлих місцях. Потребує багатої землесуміші. Розмножують її живцями.
Герань (пеларгонія)	Походження – Індія, Південна Африка. У природі росте в багатьох країнах, зокрема Новій Зеландії, Австралії, на Мадагаскарі. Стебло деревовидне, з розгалудженнями Листя буває різних відтінків зеленого кольору, переважно круглої форми з красивими фігурними краями Квіти бувають різних кольорів. Відомо кілька видів пеларгонії: зональна, пахуча, плющоліста, великоквіткова. Це світлолюбні рослини, що потребують помірного поливання та перебування взимку у світлому прохолодному приміщенні. За відсутності таких умов сильно витягуються. Навесні їх слід обрізати. Розмножують пеларгонію живцями..
Фіалка (сенполія)	Походження – країни Африки. У природі росте в Танзанії, Кенії. Стебло трав'янисте. Листя зеленого кольору. Квіти бувають різного кольору і різної форми. Сенполії потребують яскравого розсіяного освітлення, рівномірного поливання, легкого поживного ґрунту, вони не витримують прямих сонячних променів. Розмножують фіалки листовими живцями.
Фікус каучуконосний	Походження – Індія. У природі росте на деяких територіях в Індії, на островах Суматра і Ява. Стебло деревовидне. Листя овальної форми, зеленого кольору, може бути із значними вкрапленнями інших кольорів, переважно глянцево. Квіти – в домашніх умовах не цвіте. Потребує суміші ґрунту, піску і торфу, світлолюбна, поливання помірно. Розмножують верхівковими живцями.

<i>Дифенбахія</i>	Походження – Америка. У природі росте в країнах Південної і Північної Америки. Стебло деревовидне, має отруйний сік. Листя великих розмірів, зеленого кольору з вкрапленнями. Квіти – немає квітів. Ця рослина потребує теплих світлих приміщень, помірного поливання. Розмножують її верхівковими живцями, відрізками стебла і бічними пагонами. Має отруйний сік.
<i>Драцена</i>	Походження – Канарські острови. У природі росте в багатьох країнах Африки, Америки, Азії. Стебло деревовидне. Листя вузької, продовгувастої форми, зеленого кольору або зеленого із світлими смужками. Квіти – немає квітів. Основну цінність драценам надають довгі вузькі листки, зібрані на стеблі красивим розложистим пучком. Вона невибаглива до зміни температури, освітлення і зволоження. Розмножують її насінням і живцюванням верхівок пагонів.
<i>Пальми</i>	Походження – країни Америки та Африки. У природі росте в багатьох країнах Африки, Америки, Азії. Стебло деревовидне, ворсисте. Листя великого розміру, зеленого кольору, не суцільне. Квіти – немає квітів. Всі пальми вимагають світлого місця зростання, достатнього зволоження. Розмножують пальми насінням.
<i>Плющ</i>	Походження – У природі росте майже у всіх лісах, найбільше видів у субтропіках Європи, Азії, Африки та обох Америк. Стебло в'юнке. Листя дрібне, зеленого кольору, з різними вкрапленнями, фігурне. Квіти – немає квітів. Не вибагливий у догляді. Рослину можна використовувати для посадки у підвісні кашпо, щоб вона гарно звисала вниз, або декорувати стійким плющем вертикальні стінки і опори. Розмножують пагонами, верхівковими живцями.

**Тематика спостережень і завдань, які здійснювалися в умовах реалізації
спеціально створених педагогічних умов**

Спостереження за кульбабою

Мета: показати дітям масове цвітіння кульбаби, красу маленьких «сонечок»; порівняти місця проростання кульбаби з іншими квітами; ознайомити дітей із стадіями розвитку рослини, спостерігати за змінами росту; ознайомити із способом розмноження кульбаби; ознайомити із лікарськими властивостями рослини.

Завдання для дітей: самостійно з'ясувати, як «сплять» квіти кульбаби, коли «лягають спати» і коли «просинаються».

Підсумки спостереження: обговорення з дітьми всього, що вони почули і побачили про кульбабу, обмін враженнями, допомога з формулюванням висновків, виконання дітьми малюнка кульбабки.

Спостереження за гілочками у вазі

Мета: продемонструвати дітям, що для зрізаних гілочок створюються сприятливі умови; навчати виявляти зміни у гілках; з'ясовувати необхідність світла для них; навчати помічати набухші бруньки, згодом маленькі листочки, квіточки та корінці; отримання насолоди від краси рослин.

Завдання для дітей: виконати малюнок гілочок у вазі із передаванням особливостей їх будови; під наглядом вихователя міняти воду та додавати до неї корисні речовини, створити календар спостереження, повторити таке спостереження вдома разом з батьками.

Підсумки спостереження: обговорити з дітьми особливості даного спостереження, обмін думками.

Спостереження за ялинкою

Мета: формування знань дітей про дерева; навчати помічати особливості будови дерева; навчати дітей розрізняти листвяні та хвойні, фруктові та декоративні дерева; навчати розрізняти ялинку, сосну та інші хвойні дерева; ознайомити дітей із цілющими властивостями повітря, збагаченого хвойними запахами.

Завдання для дітей: виконати малюнок ялинки у різні пори року, обстежити шишку з ялинки і сосни, разом з батьками з'ясувати, чому на ялинці замість листочків ростуть голки.

Підсумки спостереження: обговорити з дітьми особливості даного спостереження, обмін думками; підвести дітей до висновку, що для людини ялинки приносить більше користі, якщо ростуть у природі, а не тоді, коли їх зрубують для оформлення новорічних свят.

Спостереження за хом'ячком

Мета: з'ясувати добрі умови проживання для хом'ячка; навчити помічати поведінку тваринки в нових умовах; визначати його самопочуття та робити відповідні висновки; ознайомити дітей із особливостями харчування маленької тваринки та рухами; показати, як хом'ячок користується защічними мішечками; навчати дітей помічати особливості гігієни тваринки; ознайомити із режимом його активності та відпочинку.

Завдання для дітей: підходити до клітки з тваринкою у різний час – до сніданку, після нього, після сну і прогулянки, ввечері.

Підсумки спостереження: обговорювати з дітьми побачене, обмінюватися власними враженнями, підводити дітей до висновку, що хом'ячки вдень більше відпочивають, трішки активнішими стають надвечір, а вночі не сплять.

Спостереження за рибками в акваріумі

Мета: визначити усіх мешканців акваріуму (рибок, равликів, рослин), їх назви; з'ясувати особливості будови тіла рибок; продовжувати формувати уявлення дітей старшого дошкільного віку про особливості проживання рибок в акваріумі, їх реакцію на подразники; формувати знання про їх дихання; формувати навички дітей щодо догляду за мешканцями акваріума.

Завдання для дітей: запам'ятати назви рибок і частин їхнього організму; виконати малюнок улюбленої риби; за допомогою батьків з'ясувати, які риби живуть у Дніпрі, під наглядом вихователя годувати рибок та доглядати за акваріумом.

Підсумки спостереження: обговорити з дітьми особливості даного спостереження, обмін думками; підвести дітей до висновку, що у природі риби необхідні для «здорового» функціонування водойм.